

”...just se, ettei sun tarvi kenellekkään sanoa, että mihin sä meet...”

Itsenäisesti asuvien kehitysvammaisten kokemuksia itsemääräämisoikeuden toteutumisesta

LAHDEN
AMMATTIKORKEAKOULU
Sosiaali- ja terveysala
Sosionomi AMK
Sosiaalipedagoginen aikuistyö ja perhetyö
Opinnäytetyö
Syksy 2016
Anu Lukander
Silja Merisalo

Lahden ammattikorkeakoulu
Sosiaali- ja terveysalan koulutusohjelma

LUKANDER, ANU & MERISALO, SILJA:

”...just se, ettei sun tarvi kenellekkään sanoa, että mihin sä meet...”
Itsenäisesti asuvien kehitysvammaisten kokemuksia itsemääräämisoikeuden toteutumisesta

Sosiaalipedagogisen aikuis- ja perhetyön opinnäytetyö, 37 sivua, 10 liitesivua

Syksy 2016

TIIVISTELMÄ

Opinnäytetyön tavoitteena on tarkastella Lahden kaupungin Vammaispalveluiden itsenäisesti asuvien asiakkaiden kokemuksia itsemääräämisoikeuden toteutumisesta. Tutkimuksen tarkoituksena on kerätä palveluiden tuottajalle tietoa, jota se voi jatkossa hyödyntää palveluiden ja toiminnan kehittämisessä. Toivomme, että haastattelemamme henkilöt saavat haastattelun kautta lisää tietoa siitä, mitä itsemääräämisoikeus käytännössä tarkoittaa ja miten he itse voivat sen toteutumista arvioida.

Tutkimus toteutuu laadullisena ja sen aineisto on kerätty viiden asiakkaan ryhmähaastatteluna. Asiakkaat ovat Lahden kaupungin vammaispalveluiden itsenäisesti asuvien tuen piirissä. Aineiston analyysimenetelmänä käytettiin teorialähtöistä sisällönanalyysiä.

Laitoshajautus ja yksilöllisiin asumispalveluihin siirtyminen sekä lainsäädännössä tapahtuneet muutokset ovat lisänneet tarvetta selvittää kehitysvammaisten itsemääräämisoikeuden toteutumista. Tässä työssä tarkoitamme itsemääräämisoikeudella sitä, että kehitysvammaisilla on samanlainen oikeus päättää itseään koskevista asioista kuin muillakin ihmisillä. Haastattelukysymyksiä tehdessämme huomioimme sen, että itsemääräämisoikeutta mitattaessa tulee ottaa huomioon useita eri osa-alueita. Haastattelun kysymykset olemme laatineet suljetuiksi, jotta vastaaminen olisi selkeää. Haastattelutilanteessa pyrimme välttämään kysymysten tarkentamista esimerkkien avulla mahdollisen johdattelevuuden vuoksi.

Tuloksista voidaan päätellä, että itsemääräämisoikeus toteutuu Lahden kaupungin vammaispalveluiden itsenäisesti asuvilla kehitysvammaisilla hyvin. Asiakkaat ovat tietoisia omista oikeuksistaan ja kokevat voivansa päättää omista asioista. Asiakaslähtöisyys itsemääräämisoikeuden osalta on huomioitu jo palveluita järjestettäessä.

Asiasanat: itsemääräämisoikeus, osallisuus ja vammaistyö

Lahti University of Applied Sciences
Degree Programme in Social Services and Health Care

LUKANDER, ANU & MERISALO, SILJA:

"...the fact that you don't have to tell anyone where you're going..."

Views of the intellectually disabled living independently on how the self-determination is realized

Bachelor's Thesis in 37 pages, 10 pages of appendices

Autumn 2016

ABSTRACT

The purpose of this thesis is to examine the implementation of self-determination based on the experiences of Lahti Disability Services' independently living clients. The research objective is to collect information that the service provider can use for future operational development. Our hope is that the interviewees participating in this research gained more knowledge about the concept of self-determination in practical terms and how to evaluate its implementation.

The research applies a qualitative approach. The data was collected from a group interview with five clients. The participants were beneficiaries of supported independent housing arranged by Lahti Disability Services. The data was analysed using theory-based content analysis.

Institutional decentralisation, the shift towards individually planned housing services and legislative changes have created an increased need for researching the implementation of self-determination. In this thesis the term self-determination refers to the notion that disabled people have an equal right with others to make decisions regarding their personal affairs. The concept of self-determination includes various subtopics that were accounted in the development of the interview questions. The questions were presented in a closed form to ensure clear comprehension. Our aim was to avoid using exemplification during the interview situation in order to reduce the possibility of leading questions.

The results show that self-determination is appropriately implemented among the independently living disabled persons supported by Lahti Disability Services. Clients acknowledge their personal rights and feel that they are able to make decisions regarding their personal affairs. Self-determination is considered in the service organization as a part customer orientated approach.

Key words: self-determination, participation, disability work

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	1
2	TOIMEKSIANTAJA	2
3	KEHITYSVAMMAISUUS	3
3.1	Kehitysvammaisuuden määritelmä	3
3.2	Kehitysvammaisuus sosiaalisesta näkökulmasta	4
3.3	Kehitysvammaisuus toiminnallisesta näkökulmasta	5
3.4	Kehitysvammaisuuden näkökulmat opinnäytetyössämme	6
4	LAITOSKULTTUURISTA ITSENÄISEEN ASUMISEEN	8
4.1	Kehitysvammaisten asumisen historiaa ja muutokset kehitysvammaisten asumisessa	8
4.2	Kehitysvammaisten asumisen nykytilanne	9
5	ITSEMÄÄRÄÄMISOIKEUS VAMMAISTYÖSSÄ	11
5.1	Itsemääräämisoikeuden käsite	11
5.2	Itsemääräämisoikeus ja lainsäädäntö	12
5.3	Itsemääräämisoikeus ja vammaistyö	13
5.4	Itsemääräämisoikeus ja osallisuus	14
6	AIKAISEMMAT TUTKIMUKSET	16
7	TUTKIMUKSEN TAVOITE, TARKOITUS JA TOTEUTUS	18
7.1	Tavoite, tarkoitus ja tiedonhaku	18
7.2	Tutkimusmenetelmä ja kohderyhmä	18
7.3	Aineiston keruu ja analysointi	19
8	TUTKIMUSTULOKSET JA TULOKSIEN TARKASTELUA	22
9	POHDINTA	28
9.1	Opinnäytetyöaiheen ja tutkimuksen tulosten pohdintaa	28
9.2	Luotettavuus ja eettisyys	29
9.3	Opinnäytetyöprosessin kuvaus ja arviointi	30
9.4	Heränneet jatkotutkimusaiheet	32
	LÄHTEET	33
	LIITTEET	38

1 JOHDANTO

Olemme molemmat työskennelleet vuosia hoitajana/ohjaajana kehitysvamma-alalta. Olemme eläneet mukana ja näin olleet käytännössä näkemässä ja toteuttamassa laitoshajautusta kohti kehitysvammaisten itsenäistä asumista. Muutos laitostulttuurista yksilöllisempään ohjaustyöhön on nostanut keskusteluun myös itsemääräämisoikeuden toteutumisen kehitysvammaisilla asiakkailla.

YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan yleissopimuksen myötä Suomessa on aloitettu työstämään itsemääräämistä koskevaa lakia. Tähän liittyen saimme toimeksiannon Lahden kaupungin vammaispalveluista ja tavoitteeksi määriteltiin Lahden kaupungin vammaispalveluiden itsenäisesti asuvien asiakkaiden kokemuksen saaminen itsemääräämisoikeuden toteutumisesta. Monien vaiheiden kautta itsemääräämisoikeutta koskevan lain valmistelu on lopulta päätetty keskeyttää ja itsemääräämistä koskevia asioita on painotettu niin 2015 voimaan astuneessa Sosiaalihuoltolaissa (1301/2014) kuin Laissa kehitysvammaisten erityishuollosta (519/1977).

Itsemääräämisoikeutta mitattaessa tulee huomioida monia eri osa-alueita. Teoriaosuuden tavoitteena on saada tukea ja vahvistusta aihealueisiin, mitkä ovat itsemääräämisoikeuden toteutumisessa oleellisimpia asioita. Tärkeintä kuitenkin on se, kuinka asiakkaat itse kokevat hallitsevansa omaa elämäänsä ja vaikuttavansa siihen. Tutkimuskysymyksiä laadittaessa haasteena onkin saada asiakkaan oma kokemus asiasta ilman johdattelua.

2 TOIMEKSIANTAJA

Lahden kaupunki on ollut yksi neljästä kaupungista osallistuessaan ARA:n koordinoimaan Arjen keskiössä -hankkeeseen (2012–2014). Hankkeen ensimmäisen vaiheen tavoitteena oli etsiä uudenlaisia asumisen ratkaisuja. Lahden kaupungin kohdalla Arjen keskiössä -hankkeen tarkoitus oli tukea Lahden kaupungin vammaispalveluiden muutosta ja kehittämistä. Tarkoituksena oli saada palvelutuotannon ja palveluohjauksen osalta eheä kokonaisuus. (Asumisen rahoittamis- ja kehittämiskeskus 2013.) Hankkeesta kehittyi pysyvä palvelu, Itsenäisen asumisen tuki. Itsemääräämisoikeuteen liittyvä asiakkaan oikeus valita muun muassa missä hän haluaa asua, kenen kanssa ja oikeus riittäviin palveluihin (Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus 2014, 56). Hankkeen päättyessä itsenäisesti asuvia kehitysvammaisia asuu ympäri Lahtea jokaisen yksilöllisten toiveiden mukaan.

Lahden kaupungin vammaispalvelut tarjoavat Itsenäisen asumisen tuen palveluja Sosiaalihuoltolain (1301/2014) 2 §:n kohta 2 mukaan. Siihen on käytännössä sisällytetty asiakkaalle kotiin annettava tuki, yhteisösozialityötä, sosiaalista kuntoutumista ja sosiokulttuurista innostamista. Nämä kaikki tukevat yksilön hyvinvointia, mielenterveyttä. Savolainen (2011, 148) tuo esille miten positiivinen mielenterveys näkyy muun muassa kykynä hallita omaa elämää ja pitää yllä ihmissuhteita. Hyvinvoiva ihminen tiedostaa omat taidot ja toimii osallisena yhteisöissä.

Tässä työssä tarkoitamme itsenäisesti asuvilla asiakkailla Lahden kaupungin vammaispalveluiden asiakkaita. Lahden kaupungin vammaispalveluiden itsenäisesti asuvien tuen piirissä olevat asiakkaat asuvat omissa asunnoissa ja heille tarjotaan tarvittavaa tukea. Tuen määrä vaihtelee asiakkaiden yksilöllisen tarpeen mukaan.

3 KEHITYSVAMMAISUUS

Tässä kappaleessa tuomme esille erilaisia näkökulmia kehitysvammaisuuteen. Kerromme yleisesti kehitysvammaisuuden määritelmästä ja esittelemme tarkemmin sosiaalisen ja toiminnallisen näkökulman. Lopuksi kuvaamme mitkä näkökulmat ovat ohjanneet meitä tämän opinnäytetyön tekemisessä.

3.1 Kehitysvammaisuuden määritelmä

Kehitysvamma tarkoittaa yksilön ymmärtämis- ja käsittämiskyvyn alueella sijaitsevaa vammaa. Kehitysvammaiselle ihmiselle uusien asioiden oppiminen ja käsitteellinen ajattelu on vaikeaa, mutta oppimista voi monien asioiden kohdalla tapahtua kuten muillakin ihmisillä. Kehitysvammalaisissa (519/1977) kehitysvammaiseksi määritellään henkilö, jonka kehitys tai henkinen toiminta on estynyt tai häiriintynyt synnynnäisen tai kehitysiässä saadun sairauden, vian tai vamman vuoksi ja joka ei muun lain nojalla voi saada tarvitsemiaan palveluita. (Malm, Matero, Repo & Talvela 2006, 165.) Vammalla tarkoitetaan pysyvästi yksilön suorituskykyä rajoittavaa, fyysistä tai psyykkistä vajavuutta (Kaski, Manninen & Pihko 2009, 16). Ennen kahdeksantoista vuoden ikää ilmenevä matala älykkyydosamäärä ja ikätasoa heikompi sosiaalinen selviytyvyys ovat Suomessa olleet pitkään kehitysvammaisuuden kriteereitä (Malm ym. 2006, 165).

Kehitysvammaisuutta voidaan tarkastella useasta eri näkökulmasta. Maailman terveysäitiö WHO on laatinut erilaisia luokituksia vammaisuuden määrittelyyn. Yksi näistä luokituksista on vuonna 2001 julkaistu ICF-luokitus eli toimintakyvyn, toimintarajoitteiden ja terveyden luokitus, jossa huomioidaan yksilön lisäksi ympäristö. WHO:n luokituksen lisäksi vammaisuutta voidaan tarkastella sosiaalisesta näkökulmasta. (Malm ym. 2006, 9–11.) Toimintakyvyn näkökulmasta kehitysvammaisuutta voidaan tarkastella American Association on Intellectual and Developmental Disabilities (AAIDD) -järjestön luoman kehitysvammamäärittelyn kautta (AAIDD 2010,

Seppälän 2015 mukaan). Tässä työssä käytämme jatkossa American Association on Intellectual and Developmental Disabilities -järjestöstä lyhennettä AAIDD.

3.2 Kehitysvammaisuus sosiaalisesta näkökulmasta

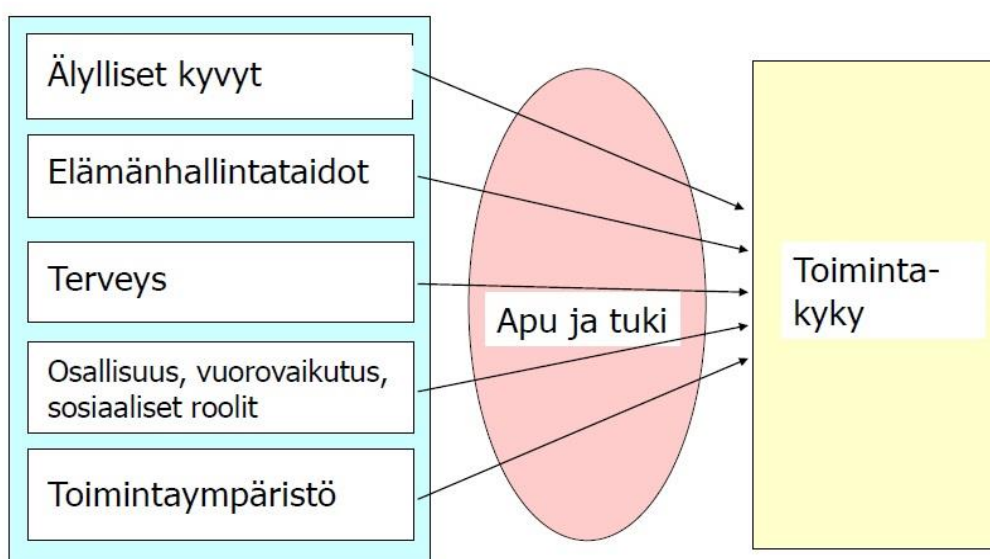
Sosiaalisesta näkökulmasta katsottuna kehitysvammaisuutta tarkastellaan yhteisön suhteena yksilöön. Yhteisön ja yksilön väliseen suhteeseen voidaan pyrkiä vaikuttamaan esimerkiksi vammaispolitiikan keinoilla. Myös Malmin ym. (2006, 11) mukaan sopeutuminen on yhteiskunnan, ei vammaisen henkilön, ongelma ja yksilön muuttamisen sijaan ongelmia tulisi ratkaista poliittisella toiminnalla. Kehitysvammaisuuden ilmeneminen ja kehitysvammaisuuteen suhtautuminen on kulttuurisidonnaista. Myös henkilön oma, subjektiivinen kokemus omasta tilanteestaan vaikuttaa kehitysvammaisuuteen. Sosiaalisen näkökulman avulla pyritään tuomaan esille se, että kehitysvammaisen henkilö on samanlainen ihminen kuin kaikki muutkin. Sosiaalisen näkökulman kautta tulee esille vammaisen henkilön riippuvuus muista ihmisistä. Riippuvuutta synnyttävänä tekijöinä nähdään esimerkiksi ennakkoluulot, syrjäytetty asema ja rakenteelliset esteet, jotka johtuvat siitä, että yhteiskuntaa rakennettaessa ei aina huomioida sen kaikkia jäseniä. (Seppälä & Rajaniemi 2013.) Riippuvuutta synnyttävien tekijöiden esimerkkinä voimme mainita laitosasumisen, jonka aikana ihmiset tottuivat siihen, että kehitysvammaiset asuivat erillään muusta väestöstä.

Kehitysvammaisuuden sidonnaisuus yhteiskunnan esteisiin ja asenteisiin korostuu sosiaalisessa näkökulmassa. Lääketieteellinen näkökulma vammaisuuteen hyväksytään, mutta vamman haitan nähdään syntyvän ympäristön ja yhteiskunnan vaikutuksesta. Vammaisuudessa on kyse myös vammaisille henkilöille tarjottavasta tuesta ja esimerkiksi apuvälineistä. (Seppälä & Rajaniemi, 2013.)

3.3 Kehitysvammaisuus toiminnallisesta näkökulmasta

Kehitysvammaisen henkilön toimintakykyä kuvattaessa ja arvioitaessa tulee huomioida kokonaiskuva hänen kyvystään suoriutua päivittäisistä elämän toimintatilanteista. Kokonaiskuva muodostetaan tarkkailemalla kuutta eri osa-aluetta. Nämä osa-alueet ovat päivittäisen elämän toimintaympäristöt, elämäntaitotaidot, kognitiiviset voimavarat, emotionaaliset voimavarat, ihmissuhdeverkostot ja sosiaaliset suhteet sekä fyysinen kunto ja terveydentila. (AAIDD 2010, Seppälän 2015 mukaan.) AAIDD on vuonna 2009 julkaissut seuraavanlaisen kaavakuvan luomastaan kehitysvammaisuuden määritelmästä (kuvio 1).

Yksilöllisen toimintakyvyn osatekijät ja rakenne (AAIDD 2009)

Toimintakykyä voidaan kuvata erilaisia tarkoitukseen kehitettyjä menetelmiä hyödyntäen. Näistä menetelmistä TOIMI eli menetelmä psykososiaalisen toimintakyvyn kuvaamiseen on luotu AAIDD:n määritelmään pohjautuen. Menetelmät eivät ole mittareita, koska toimintakyvyn vaihtelevuuden vuoksi sen mittaaminen ei ole mahdollista. (AAIDD 2010, Seppälän 2015 mukaan.)

3.4 Kehitysvammaisuuden näkökulmat opinnäytetyössämme

Olemme hyödyntäneet tässä opinnäytetyössä kehitysvammaisuuden sosiaalista ja toiminnallista näkökulmaa. Nämä näkökulmat liittyvät nähdäksemme lääketieteellistä näkökulmaa paremmin itsemääräämisoikeuteen, sillä Lääketieteellinen määritelmä pohjautuu usein diagnoosiin (esim. downin oireyhtymä) joka ei kerro yksilöllisestä toimintakyvystä juuri mitään. Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen (2016a) mukaan kansainvälinen ICF-luokitus näkee toimintakyvyn koostuvan terveydentilasta ja yksilön sekä ympäristötekijöiden yhteisvaikutuksesta. Vehmaksen (2005, 114) mukaan ICF-luokitus on kuitenkin painopisteeltään lääketieteellinen, sillä se korostaa vammojen ja tautien seurauksia. Itsemääräämisoikeus ei ole sidoksissa diagnoosiin vaan se on jokaiselle ihmiselle kuuluva oikeus.

Oman kokemuksemme mukaan kehitysvammaisen henkilön kohdalla itsemääräämisoikeuden toteutumisen haasteena on usein hänen toimintakykynsä ja kyky tehdä itseään koskevia päätöksiä. Tästä johtuen koimme opinnäytetyömme kannalta tärkeäksi toimintakyvyn käsitteen selvittämisen. Toimintakyvyn käsite tarkoittaa henkilön fyysisiä, psyykkisiä ja sosiaalisia edellytyksiä, joiden avulla hän selviää itselleen merkityksellisistä ja välttämättömistä jokapäiväisistä toiminnoista omassa elinympäristössään. Toimintakykyyn vaikuttavat ympäristön taholta tulevat myönteiset ja kielteiset vaikutukset. Henkilön toimintakykyä ja selviytymistä arjessa voidaan tukea asuin- ja elinympäristöön liittyvillä tekijöillä, erilaisilla palveluilla ja muiden ihmisten tuella. Kykyjen, elin- ja toimintaympäristön sekä omien tavoitteiden välistä tasapainotilaa voidaan myös kuvata toimintakyvyksi. (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2016b.)

AAIDD:n tekemän kehitysvammaisuuden määritelmän mukaan kehitysvammaisuus on laaja-alaista toimintakyvyn rajoittuneisuutta. Kehitysvammaisen henkilön toimintakyvyn rajoittuneisuus tulee esille sekä älyllisessä toimintakyvyssä että jokapäiväiseen elämänhallintaan liittyvissä rajoituksissa. Toimintakyvyn rajoitukset ilmenevät käsitteellisissä, sosiaalisissa ja käytännön taidoissa. (AAIDD 2010, Seppälän 2015 mukaan.)

Kehitysvammaisen henkilön toimintakyvyn tarkastelussa tulee huomioida mikä on tyypillistä tarkastelun kohteena olevan henkilön ikäryhmälle ja kulttuurille. Pätevän arvioinnin perustana toimii kielellisen ja kulttuurisen moninaisuuden sekä yksilöllisten kommunikaatioon, aisteihin ja motoriikkaan liittyvien erojen huomioiminen. Toimintakyvyssä esiintyvien rajoitusten lisäksi tulee huomioida myös olemassa olevat vahvuudet. Kehitysvammaisen henkilön toimintakykyyn kuuluvien rajoitusten kuvaaminen on tärkeää tarvittavien tukimuotojen ja palveluiden määrittelemisen kannalta. (AAIDD 2010, Seppälän 2015 mukaan.) Hyvinvoinnin kannalta hyvä fyysinen, psyykinen ja sosiaalinen toimintakyky on tärkeää. Toimintakyvyn osa-alueita tukeva ympäristö mahdollistaa henkilön hyvinvoinnin ja auttaa häntä löytämään paikkansa yhteiskunnassa. (Terveystieteiden tutkimuskeskus 2016b.)

Kehitysvammaisen, kuten muidenkin henkilöiden, yksilöllinen toimintakyky rakentuu useiden tekijöiden yhteisvaikutuksesta. Näihin tekijöihin kuuluvat yksilölliset ominaisuudet, vuorovaikutustekijät ja yksilön ulkopuolella olevat tekijät. Nämä tekijät joko vahvistavat toinen toisiaan tai vetävät niitä eri suuntiin. Toimintakyky voi vahvistua, jos henkilöllä on hyvät psyykkiset voimavarat ja jos hänen lähiverkostonsa asenne on voimaantumista tukeva. Edellä mainittujen edellytysten mukaisesti toimintakyky voi vahvistua, vaikka henkilöllä olisi suuria rajoituksia fyysisessä toimintakyvyssä. Toimintakykyä heikentävinä asioina nähdään alistava ja holhoava kohtelu sekä itsemääräämisen rajoittaminen. (AAIDD 2010, Seppälän 2015 mukaan.)

4 LAITOSKULTTUURISTA ITSENÄISEEN ASUMISEEN

Tässä kappaleessa kuvaamme muutoksia kehitysvammaisten asumisessa laitospolttuurista itsenäiseen asumiseen. Tuomme lyhyesti esille, kuinka kehitysvammaisten asuminen on Suomessa muuttunut historian aikana ja miten nykytilanteeseen on päädytty. Kuvaamme myös sitä, kuinka muutokset kehitysvammaisten asumisessa ovat vaikuttaneet itsemääräämisoikeuden toteutumiseen.

4.1 Kehitysvammaisten asumisen historiaa ja muutokset kehitysvammaisten asumisessa

Suomessa elettiin laitospolttuurin aikaa vielä 1960–1970-luvuilla, vaikka muualla maailmassa laitoksia oltiin jo purkamassa ja hajauttamassa. Laitoshoidossa taattiin ihmisten perustarpeet, kuten vaatteet ja ravinto. Lähtökohtaisesti laitoshoidossa pyrittiin tukemaan omatoimisuutta, mutta se toteutui vaihtelevasti. Laitospolttuurin sisältämät rutiinit ja ympäristö vaikuttivat ihmisten itsemääräämisoikeuden toteutumiseen. (Teittinen 2010, 6–7.) Tämä näkyi esimerkiksi ennalta määriteltynä päivärytminä, joka muotoutui henkilökunnan työvuorojen mukaan. Myös vaatteet olivat usein laitoksen omaisuutta, jolloin asukkailla ei juuri ollut vaikutusmahdollisuutta siihen, mihin he pukeutuivat.

Viimeisen 50 vuoden aikana kehitysvammaisten palvelujärjestelmä on myös ollut muutoksessa. Muutokset ovat näkyneet muun muassa laitoshoidon hajauttamisena ja siirtymisenä yhteisöllisiin asumispalveluihin, sekä asiakaslähtöisyyden ja yksilöllisyyden korostamisena palveluissa. Toiminnan muuttumisen pohjalla on Suomen perustuslaki (1999/731) ja YK:n ihmisoikeuksia koskeva julistus, joissa tuodaan esille itsemääräämisoikeuteen liittyviä asioita. Sanaa itsemäärääminen ei kuitenkaan ole käytetty, vaan julistuksessa puhutaan siitä, kuinka kaikilla on yhtäläinen oikeus valinnanvapauteen ja oman elämän päätösten tekoon. Ison-Britannian kehitysvammaisten palveluihin liittyvän kehittämisstrategian kautta on huomioitu itsemääräämisoikeus ja itsenäinen asuminen. Riittävän avun ja

tuen kautta jokaisella tulee olla mahdollisuus tehdä valintoja. (Vesala 2010, 123–125.)

Vuonna 2012 Suomen hallitus antoi periaatepäätöksen kehitysvammaisten ihmisten oikeudesta asua samalla tavalla kuin muutkin kuntalaiset. Tavoitteeksi asetettiin laitosasumisen lakkauttaminen vuoden 2020 loppuun mennessä. Tämän kehityksen perustana toimii Suomen perustuslaki ja YK:n vammaisten ihmisten oikeuksia koskeva yleissopimus. Yleissopimuksen mukaan vammaisella ihmisellä on oikeus päättää missä ja kenen kanssa hän asuu. (Ympäristöministeriö 2013.)

Kehitysvammaisten yksilöllisen asumisen mahdollistamiseksi asetettiin, kehitysvammaisten asumisen ohjelmassa eli Kehas-ohjelmassa, tavoitteet vuosille 2010–2015. Tulemme jatkossa käyttämään lyhennettä Kehas-ohjelma. Tavoitteena oli laitospaikkojen vähentäminen nopeasti, suunnitelmallisesti ja hallitusti. Aikuisten kehitysvammaisten muuttaminen pois lapsuudenkodeista haluttiin mahdollistaa tarjoamalla tarvittavia asumisratkaisuja sekä yksilöllisiä palveluita ja tukea. Pitkäaikaisessa laitoshoidossa olleiden ja lapsuudenkodeista muuttavien aikuisten kehitysvammaisten kohdalla tavoitteena oli asuntotarjonnan lisääminen. Tavoitteena oli tuolloin noin 600 asunnon tuottaminen vuosittain. (Ympäristöministeriö 2013.)

4.2 Kehitysvammaisten asumisen nykytilanne

Sosiaali- ja terveysministeriön vuonna 2016 julkaisemassa Kehas-ohjelman seurantaryhmän loppuraportissa selviää, että osallisuuden ja oikeuksien toteutumisen suhteen palveluiden suunnittelussa ja muuttovalmennuksen järjestämisessä on edistytty, mutta palveluiden saamisessa on puutteita. Asunnon valintaan ei ole mahdollisuutta vaikuttaa tarpeeksi. Omaan elämään ja asumista koskeviin ratkaisuihin osallistumista tulisi edelleen lisätä. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2016a, 4.)

Laitosasumisen lakkauttamiseen liittyen Kehas-ohjelman seurantaryhmän loppuraportissa todetaan, että laitosasumisen vähentäminen on onnistunut melko hyvin, mutta kaikkia tavoitteita ei ole saavutettu. Tavoitteena oli, että

vuoden 2015 lopussa laitoksissa asui 500 ihmistä. Määräajan umpeutuksessa laitoksissa asui noin 1000 henkilöä. Muuttamista takaisin laitoksiin on esiintynyt jonkin verran ja tähän on ollut syynä riittämättömät palvelut ja tuki laitoksesta pois muuttamisen jälkeen. Laitosasumisesta luopuminen edellyttää valtiolta toimenpiteiden jatkamista. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2016a, 6.)

Kehas-ohjelman seurantaryhmä esittää raportissaan tehostettavia toimia vuosille 2016–2020. Toimenpiteiden avulla kehitysvammaisten henkilöiden asumista voidaan kehittää ja parantaa edelleen. Tavoitteena on, että vammaiset henkilöt saisivat samat oikeudet omaan kotiin ja yhteiskunnalliseen osallistumiseen kuin muutkin ihmiset. Myös vammaisilla henkilöillä tulee olla mahdollisuus tehdä asumiseen liittyviä valintoja omien toiveidensa mukaisesti. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2016a, 6.)

5 ITSEMÄÄRÄÄMISOIKEUS VAMMAISTYÖSSÄ

Tässä kappaleessa tuomme esille mitä itsemääräämisoikeus tarkoittaa yleisesti ja mitä se tarkoittaa vammaistyössä. Kerromme mihin lakeihin itsemääräämisoikeus pohjautuu ja kuinka osallisuus vaikuttaa asiakkaan itsemääräämisoikeuteen. Tuomme myös esille, kuinka itsemääräämisoikeutta koskeva lainsäädäntö on vaikuttanut YK:n vammaisten ihmisten oikeuksia koskevan sopimuksen ratifiointiin ja minkälaisia lakimuutoksia ratifiointi on edellyttänyt.

5.1 Itsemääräämisoikeuden käsite

Itsemääräämisoikeutta voidaan ajatella joko valtion ja kansalaisen välisessä suhteessa tai yksilöiden välisissä suhteissa. Lainsäädäntöön se on tullut ihmisoikeuksien ja perusoikeuksien vahvistumisen kautta. Itsemääräämisoikeus tarkoittaa, että yksilöllä on mahdollisuus päättää omista asioistaan ja toimia oman tahdon mukaan. Tähän liittyy kuitenkin rajoituksia muiden oikeuksiin ja vapauteen liittyen. Itsemäärääminen tarkoittaa henkilön mahdollisuutta päättää omista asioistaan ilman ulkopuolelta tulevaa ohjausta. Pelkästään valintojen tekeminen ei takaa itsemääräämisoikeutta. (Tornberg 2012, 120–121.) Myös Pahlman (2003, 182) kuvaa tutkimuksessaan, kuinka itsemääräämisoikeus on tullut ihmisoikeuksien ja perusoikeuksien kautta tärkeäksi. Sen tarkoituksena on varmistaa erityisesti heikoimpien ihmisten oikeuksia, jotka eivät ehkä itse kykene syystä tai toisesta pitämään omia puoliaan.

Itsemääräämisoikeus on vapautta tehdä omia valintoja ja päätöksiä ilman, että se vaikuttaa toisten itsemääräämisoikeuteen (Pahlman 2003, 183). Itsemääräämiseen liittyy arvot ja asenteet, jotka vaikuttavat yksilön valintoihin. Kun valinnat on tehty oman arvomaailman kautta, mahdollistaa se vastuunottamisen päätöksen teossa. Tämän ajattelun kautta yksilöllä on mahdollisuus itsemääräämiseen, kun hän kykenee harkintaan päätöstä tehdessä, jotka tapahtuvat hänen arvojen mukaisesti ja näkee mitä päätöksistä seuraa ja kykenee ottamaan niistä vastuun. (Tornberg 2012, 122–123.)

Itsemääräämisoikeuden rajoittamista voi tapahtua ulkoisesti, kuten lainsäädännön kautta tai sisäisesti, sen mukaan miten yksilö näkee omat mahdollisuudet tehdä valintoja ja päätöksiä. Ulkoiset tekijät voivat vaikuttaa myös sisäisiin tekijöihin, esimerkiksi siihen pidetäänkö yksilön valintojen tekemistä tärkeänä vai annetaanko kuva, ettei niillä ole merkitystä. (Tornberg 2012, 122.) Valintojen tekeminen arjessa tarkoittaa esimerkiksi mitä vaatteita asiakas haluaa pitää, mitä hän haluaa syödä ja juoda, milloin hän haluaa siivota ja käydä vaikka kaupassa.

5.2 Itsemääräämisoikeus ja lainsäädäntö

Yksilön itsemääräämisoikeus on perusoikeus joka tarkoittaa yksilön oikeutta määrätä itsestään ja toimistaan. Itsemääräämisoikeus voidaan yhdistää perustuslain (731/1999) 7 §:n elämää, henkilökohtaista vapautta, koskemattomuutta ja turvallisuutta koskeviin säännöksiin. Myös perustuslain 10 §:n säännös yksityiselämän suojasta liittyy itsemääräämisoikeuteen. Laissa potilaan asemasta ja oikeuksista (785/1992) säädetään potilaan itsemääräämisoikeudesta ja laissa sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000) sosiaalihuollon asiakkaan itsemääräämisoikeudesta. Perusoikeuksia koskevien rajoitusten tulee perustua lakiin. (Kainulainen 2016.)

Suomi on sitoutunut YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevaan yleissopimukseen vuonna 2007 (Eduskunta 2015). Vuonna 2014 hallitus teki eduskunnalla lakiesityksen sosiaalihuollon asiakkaan ja potilaan itsemääräämisoikeuden vahvistamisesta ja rajoitustoimenpiteiden käytön edellytyksistä. Lain tarkoituksena olisi asiakkaan ja potilaan itsemääräämisoikeuden vahvistaminen ja rajoitustoimenpiteiden käytön vähentäminen sosiaali- ja terveydenhuollossa. (Finlex 2014.) Lakiehdotusta ei ehditty käsitellä loppuun vaalikaudella 2010–2014 ja se raukesi (Eduskunta 2015). Eduskunta hyväksyi vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan yleissopimuksen ja sen valinnaisen pöytäkirjan 3.3.2015. Sopimuksen ratifioinnin edellytykseksi eduskunta asetti kansallisen lainsäädännön saatta-

misen sille tasolle, että se täyttää sopimuksen 14 artiklan ratifioinnin edellytykset. YK:n vammaissopimuksen ratifioinnin edellyttämät lakimuutokset tehtiin kehitysvammalakiin. Eduskunta hyväksyi kehitysvammalainmuutoksen ja se astui voimaan 10.6.2016 samaan aikaan YK:n vammaissopimuksen kanssa. (Kainulainen 2016.) Kehitysvammalakiin tehtyjen muutosten tarkoituksena on erityishuollossa olevan henkilön itsemääräämisoikeuden ja itsenäisen suoriutumisen vahvistaminen ja erityishuollossa käytettävien rajoitustoimenpiteiden vähentäminen. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2016b.)

5.3 Itsemääräämisoikeus ja vammaistyö

Vammaisten ihmisten on katsottu kuuluvan vähemmistöryhmään, jonka kohdalla yhteiskunta on määrittänyt heidän arkeaan erilaisten palveluiden kautta kontrolloivasti. Vammaisten palveluja onkin historiassa määritelty eri asiantuntijoiden kautta, jolloin asiakkaan osallisuus omiin asioihin on voinut jäädä olemattomaksi. (Eriksson 2008, 7–9.) 1900-luvun alussa työskentely kehitysvammaisten parissa painottui lääketieteeseen ja lääketieteen asiantuntijoilla oli kaikki valta. Lääkärit eivät olleet kiinnostuneita kehitysvammaisten oikeuksista ja henkisesti erilaisia ihmisiä pidettiin uhkana. 1900-luvulla alettiin kiinnittää huomiota itsemääräämisoikeuteen kehitysvammaisten keskuudessa. (Wehmeyer, Bersani & Gagne 2000, 106–115.)

Nykyään tiedostetaan, että asiantuntijoiden näkemyksiin tarvitaan yhteiskunnan jäsenten omaa ajatusta, jotta tieto on uskottavaa. Asiantuntijat voivatkin suositella esimerkiksi erilaisia palveluja ja kuntoutuksia, mutta asiakkaalla tulisi aina olla mahdollisuus itse päättää haluaako siihen sitoutua. (Eriksson 2008, 7–9.)

Työntekijät vaikuttavat paljon itsemääräämisoikeuden toteutumiseen ja vahvistamiseen vammaistyössä. Petner-Arreyn ja Copelandin (2015, 43) tutkimuksessa tuotiin esille, kuinka kehitysvammaiset tiesivät mitä he halusivat, mutta työntekijöille oli vaikeaa selvittää haluamaansa ja kuinka työntekijät voisivat auttaa asiassa. Sekä työntekijät, että asiakkaat olivat sitä

mieltä, että työntekijöiden on panostettava työhönsä edistääkseen vammaisten ihmisten itsemääräämistä. Myös Meininger (2001, 240) tuo esille työntekijöiden vastuun kehitysvammaisten hoidossa. Hän kuvaa myös sitä, kuinka työntekijöiden ajatusmalleja tulee muuttaa vahvistettaessa vammaisten itsemääräämistä. Tässä työssä tarkoitamme itsemääräämisoikeudella sitä, että kehitysvammaisilla olisi samanlainen oikeus kuin muillakin ihmisillä päättää omista asioistaan. Siihen liittyy muun muassa vapaus valita missä ja miten asuu ja mahdollisuus vaikuttaa omiin asioihin arjessa niin vaatteiden, ruoan kuin seurankin suhteen.

5.4 Itsemääräämisoikeus ja osallisuus

Osallisuus on ihmisen mahdollisuutta vaikuttaa, osallistua ja olla mukana häneen itseensä ja yhteiskuntaan liittyvissä asioissa. Osallisuus on niin konkreettista tekemistä, kuin eri asioihin vaikuttamista. Osallisuuden tärkeä mittari on se, kuinka ihminen kokee oman osallisuutensa suhteessa omaan elämäänsä, hänelle merkittäviin yhteisöihin ja yhteiskuntaan. (Osallisuuden jäljillä 2014, 9–10.)

Osallisuus liittyy sosiaalipedagogiikkaan, yhteisöllisyyteen ja yhteisösosiaalityöhön. Nivala (2007, 81) kuvaa sitä, kuinka sosiaalipedagogiikka on kehittynyt täyttämään kasvatustarpeeseen muodostunutta aukkoa. Sen keskeiseksi toimintatavoitteeksi tuli turvata yksilön sopeutuminen yhteiskuntaan ja löytämään paikkansa yhteiskunnassa. Nivala ja Rynänen (2013, 31) kuvaavat osallistumista osallisuuden edistämisenä, tarkoituksena on saada asiakkaille tunne johonkin kuulumisesta. Yhteisösosiaalityön lähtökohtana on tukea yksilön vuorovaikutusta suhteessa ympäröivään yhteisöön ja yhteiskuntaan (Savolainen 2011, 152–153). Osallisuutta vahvistamalla mahdollistetaan myös vaikuttamisen mahdollisuutta (Savolainen 2011, 154). Vaikuttamisen kautta ihmisen omat ajatukset saavat laajemman merkityksen, joka taas vahvistaa ihmisen kokemusta olla merkityksellinen ja arvokas.

Kehitysvammaisten asiakkaiden osallisuutta voidaan tukea niin jokapäiväisissä arkisissa valinnoissa kuin myös tukemalla asiakkaan osallistumista

muun muassa päätösten tekoon ja dokumentointiin. Myös Tornberg tuo itsemääräämisoikeuden kautta esille muiden velvollisuutta edistää yksilön itsemääräämisoikeutta (Tornberg 2012, 124). Asiakkaan osallisuutta vahvistetaan dokumentoinnissa esimerkiksi asiakkaan mukana ololla (Laaksonen, Kääriäinen, Penttilä, Tapola-Haapala, Sahala, Kärki & Jäppinen 2011, 41–42). Avoimuus ja osallisuuden vahvistaminen dokumentoinnissa tarkoittaa konkreettisesti sitä, että asiakkaan kanssa tehtävä työ suunnitellaan ja teksti työstetään yhdessä. Jokaisella on oikeus tehdä omaa elämänsä koskevia päätöksiä, mutta kaikki eivät kykene siihen itsenäisesti. Tuetun päätöksenteon avulla voidaan auttaa henkilöitä, joilla on puutteita tiedon käsittely taidoissa. Tuetulla päätöksenteolla pyritään kannustamaan, rohkaisemaan ja tukemaan omaa elämää koskevaan päätöksentekoon ja valintoihin. (Vernerinet 2016.)

6 AIKAISEMMAT TUTKIMUKSET

Kehitysvammaisten itsemääräämisoikeuden toteutumista on tutkittu melko vähän. Vasta viime vuosina vammaisten itsemääräämisoikeuden toteutumista on tuotu enemmän esille, kun vammaisten asema yhteiskunnassa on vahvistunut. Vanhemmissa tutkimuksissa, kuten Antti Teittisen (2010) teoksessa *Pois Laitoksista* ja Susan Erikssonin (2008) etnografisessa tutkimuksessa vammaisten henkilöiden arkielämästä ja itsemääräämisoikeudesta näkyy vahvasti laitospoltturin aika, josta ollaan vasta suuntautumassa itsenäisempään asumiseen. Esimerkiksi Erikssonin tutkimuksessa tuodaan esille satelliittiasiakkaat, jotka asuvat asumispalveluiden vuokraamassa asunnossa itsenäisesti, mutta joilla on kuitenkin palveluasumisen palveluiden mahdollisuus. Tällaista palvelua toteutetaan vain muutamalla haastatteluun osallistuneella paikkakunnalla. (Eriksson 2008, 98.)

Virpi Kortemäen (2012) pro gradu -tutkielma *Itsemääräämisoikeus omassa kodissa: Tutkimus kehitysvammaisten henkilöiden asumisyksiköistä pohjautuu nimensä mukaisesti asumisyksikössä asuvien kehitysvammaisten kokemuksiin itsemääräämisoikeuden toteutumisessa*. Kortemäen tutkimus oli toteutettu kyselylomakkeella, johon asumisyksikön työntekijät olivat vastanneet, sekä havainnoimalla arkea. Tuloksena Kortemäki kertoo itsemääräämisoikeuden toteutuvan heikosti. Hänen tutkimuksessaan tulee esille samoja asioita kuin Teittisenkin (2010) toimittamassa teoksessa, kuinka laitospoltturi ja sen hoivakulttuuri vaikuttavat asiakkaiden itsemääräämiseen. Esimerkiksi hoitajat kokevat, että asiakkaat eivät kykene itse valitsemaan säänmukaista pukeutumista ja ruokailut määräytyvät ennalta määrättyjen ruoka-aikojen mukaan. Ruokaa myös tuodaan keuhkeittiolta, jolloin siihen ei asiakkaat juuri voi vaikuttaa. (Kortemäki 2012, 79–80.)

Kristiina Keppon (2012) pro gradu -tutkielma *Kehitysvammaisten kokemukset kohtaamisista palvelujärjestelmässä - autonominen palvelunkäyttäjä vai riippuvainen avun tarvitsija kuvaa muuttunutta yhteiskuntaa, kuinka vammaisten asema yhteiskunnassa on vahvistunut*. Hän tuo johtopäätöksissään esille, kuinka nuorempi sukupolvi on hyvin tietoinen omista oikeuksistaan palveluiden käyttäjänä. Autonomiata on vahvistanut vammaisten

palvelujärjestelmässä työskentelevien ammatillinen osaaminen, jossa huomioidaan asiakkaan ohjaaminen kohti itsenäistä päätöksen tekoa. (Keppo 2012, 62–63.) Erikssonin uusimmassa suomenkielisessä tutkimuksessa Laitoskulttuurista itsemääräämiseen – Tutkimus henkilökohtaisesta budjetoinnista vammaispalveluissa kuvataan hankkeen kautta henkilökohtaisen budjetoinnin merkitystä vammaisen ihmisen itsemääräämisoikeuteen. Opinnäytetyössämme emme keskity henkilökohtaisen budjetoinnin vaikutuksiin tarkemmin, mutta tästä tutkimuksesta haluamme tuoda esille, kuinka itsemääräämisoikeutta rajoitetaan asumispalveluissa arkisissa asioissa. Jo työntekijöiden työvuorojen tehtävät asettavat raameja toiminnalle, esimerkiksi säännölliset henkilökunnan palaverit. Itsenäisessä asumisessa asiakkaalla on mahdollisuus paremmin vaikuttaa jokapäiväisiin arjessa tapahtuviin asioihin. (Eriksson 2013, 89–90). Tutkimuksessa moni asiakas tavoitteli itsenäisempää asumista, jolloin heillä oli mahdollisuus päättää etenkin mitä he syövät ja koska. Henkilökohtainen budjetointi saattoi vapauttaa kustannuksia asumispalvelusta asiakkaan itse itselle tärkeäksi kokemiin asioihin.

Tutkimuksista voimme päätellä, että itsenäinen asuminen kehitysvammaisilla vahvistaa jo lähtökohtaisesti asiakkaiden itsemääräämisoikeutta. Myös tietoisuus kehitysvammaisten oikeuksista on vahvistanut niin työntekijöiden toimintaa tukea itsenäistä päätöksen tekoa kuin asiakkaiden tietoisuutta pitää kiinni omista oikeuksistaan.

7 TUTKIMUKSEN TAVOITE, TARKOITUS JA TOTEUTUS

Tässä kappaleessa kuvaamme tutkimuksemme tavoitetta, tarkoitusta ja sen toteutusta. Ensin tuomme esille tutkimuksen tavoitteen ja tarkoituksen. Tämän jälkeen kuvaamme tiedonhakua ja käyttämäämme tutkimusmenetelmää. Kerromme myös tutkimuksemme kohderyhmästä sekä siitä, kuinka valmistauduimme tutkimushaastatteluun ja miten toteutimme sen. Lopuksi esittelemme käyttämämme kysymykset ja saamamme vastaukset.

7.1 Tavoite, tarkoitus ja tiedonhaku

Opinnäytetyön tavoitteena on tarkastella Lahden kaupungin Vammaispalveluiden itsenäisesti asuvien asiakkaiden kokemuksia itsemääräämisoikeuden toteutumisesta. Tutkimuksen tarkoituksena on kerätä palveluiden tuottajalle tietoa, jota se voi jatkossa hyödyntää palveluiden ja toiminnan kehittämisessä. Toivomme, että haastattelemamme henkilöt saavat haastattelun kautta lisää tietoa siitä, mitä itsemääräämisoikeus käytännössä tarkoittaa ja miten he itse voivat sen toteutumista arvioida. Tutkimuslupaa haimme Lahden kaupungin vammaispalveluilta ja hakemusta täydensimme liitteellä (liite 1).

Tiedonhakua teimme MastoFinnan kautta hakusanoilla kehitysv* AND itsemäärää*. Rajasimme haun aineistotyyppiin koskemaan E-kirjaa, kirjaa, artikkelia, väitöskirjaa, pro gradua, Lisensiaatintyötä ja Diplomityötä. Haulle ei saatu kuin neljä hakutulosta. Lisäksi haimme aineistoa yksittäisillä sanoilla itsemäärää* ja osallisuus*, jotta saisimme enemmän hakutuloksia. Pyrimme käyttämään kehitysvamma-alalla vaikuttaneiden ihmisten tekemiä tutkimuksia ja teoksia, sekä löytämään itsemääräämisoikeudesta kehitysvamma-alalla tutkittua tietoa.

7.2 Tutkimusmenetelmä ja kohderyhmä

Opinnäytetyön tutkimuksellinen osuus toteutettiin laadullisena tutkimuksena ja aineisto kerättiin ryhmähaastattelun menetelmällä. Laadullinen, eli kvalitatiivinen tutkimus tarkoittaa ilmiöiden kuvaamista. Siinä on tarkoitus

tuoda näkyväksi ihmisen oma kokemus tutkittavasta asiasta (Vilkkä 2005, 118). Kananen kuvaa laadullista tutkimusta ilmiön syvällisellä kuvaamisella lauseilla. Se edellyttää, että tutkimus tehdään fyysisesti tutkittavien ihmisten luona haastatellen ja havainnoiden. (Kananen 2008, 24–25). Päädyimme laadulliseen tutkimukseen saadaksemme esille asiakkaiden oman kokemuksen itsemääräämisoikeuden toteutumisesta. Pyrimme tekemään tilanteesta mahdollisimman miellyttävän, jotta jokainen kokisi tilanteen turvalliseksi. Tämän vuoksi toteutimme tutkimuksen ryhmähaastatteluna asiakkaiden yhteisessä tapaamispaikassaan. Toivoimme tuttujen kanssavaastajien ja tutun paikan tuovan turvaa ja rohkeutta vastata kysymyksiin juuri niin kuin itse ajattelee.

Tutkimuksemme kohderyhmänä ovat itsenäisesti asuvat kehitysvammaiset henkilöt. Sovimme toimeksiantajamme Lahden kaupungin vammaispalveluiden kanssa, että rajaisimme tutkimuksen heihin, joka ovat muuttaneet palvelukodista itsenäisen asumisen tuen piiriin. Teimme haastattelukutsut (liite 2) valmiiksi ja sovimme, että toimeksiantaja lähettää ne haastateltaville. Toimeksiantajamme valitsi asiakkaat, joille he lähettivät kutsut. Kutsuja lähetettiin kymmenen kappaletta ja haastatteluun saapui viisi asiakasta.

7.3 Aineiston keruu ja analysointi

Tekemässämme tutkimuksessamme olemme pohjanneet haastattelukysymykset teoriaan ja lähdimme kysymysten kautta selvittämään haastateltavien omia kokemuksia aiheen toetutumisesta. Poimimme teoriasta itsemääräämisoikeuteen liittyviä asioita ja käsitteitä, joihin pohjaten laadimme aihealueet haastatteluun. Käsitteiksi nousivat vammaistyö ja osallisuus. Haimme niistä käsitteistä lisää teoriatietoa, joiden pohjalta konkretisoimme haastattelukysymykset.

Tutkimuksemme toteutettiin ryhmähaastatteluna, jossa oli mukana myös toiminnallisuutta. Kehitysvammaiset luokitellaan haastateltavana asiakasryhmänä niin sanotusti erityisryhmiin, jolloin menetelmiä ja keinoja tulee miettiä erikseen vastauksen saamiseksi (Salmela 1997, 54). Tämän vuoksi

laadimme haastattelukysymykset (liite 3) hyvin konkreettisella tasolla helposti vastattavaksi. Esimerkiksi asumiseen liittyen kysyimme, onko haastateltavalla kotiintuloaika. Eettisyys on kvalitatiivisessa tutkimuksessa tärkeää, ja se tulee erityisesti huomioida Sosiaali- ja terveysalalla. Aihealueet ovat usein arkaluontoisia ja henkilökohtaisia, jonka vuoksi on tärkeää miettiä ketkä osallistuvat haastatteluun. (Salmela 1997, 104–105.) Päätimme tehdä haastattelun ilman asiakkaiden "tuttuja" työntekijöitä, jotta saisimme mahdollisimman puolueettomia vastauksia.

Tutkimukseen osallistui viisi itsenäisesti asuvaa kehitysvammaista. Esitetasimme haastattelukysymykset toisella paikkakunnalla itsenäisesti asuvilla kehitysvammaisilla, jonka jälkeen kysymyksiä korjattiin palautteiden pohjalta. Tämän jälkeen toteutimme haastattelun kohderyhmällämme ryhmähaastatteluna. Haastateltavat oli kutsuttu paikalle samaan aikaan ja aluksi kerroimme yhteisesti heille kaikille, keitä me olemme ja mitä olemme tekemässä. Kerroimme haastateltaville, ettei heidän nimiään mainita, emmekä me kysyneet niitä heiltä. Jokainen henkilö sai valita, kuinka haluaa kysymyksiin vastata. Mahdollisuus oli vastata joko sanallisesti tai käyttämällä värikorttia. Vihreä kortti oli kyllä -vastaus ja punainen kortti ei -vastaus. Olimme myös suunnitelleet haastatteluun toiminnallisia tehtäviä ja siirtymisiä, jotta haastattelutilanteen mielekkyys säilyisi. Haastateltavat kokivat siirtymiset tarpeettomiksi, jonka vuoksi toiminnallinen siirtymistilanne toteutui vain kerran suunnitellun kolmen kerran sijaan. Ryhmähaastattelun nauhoitimme, kirjasimme käsin vastauslomakkeelle, sekä litte-roimme nauhoituksen. Aineiston analysoinnissa käytimme teorialähtöistä sisällönanalyysiä.

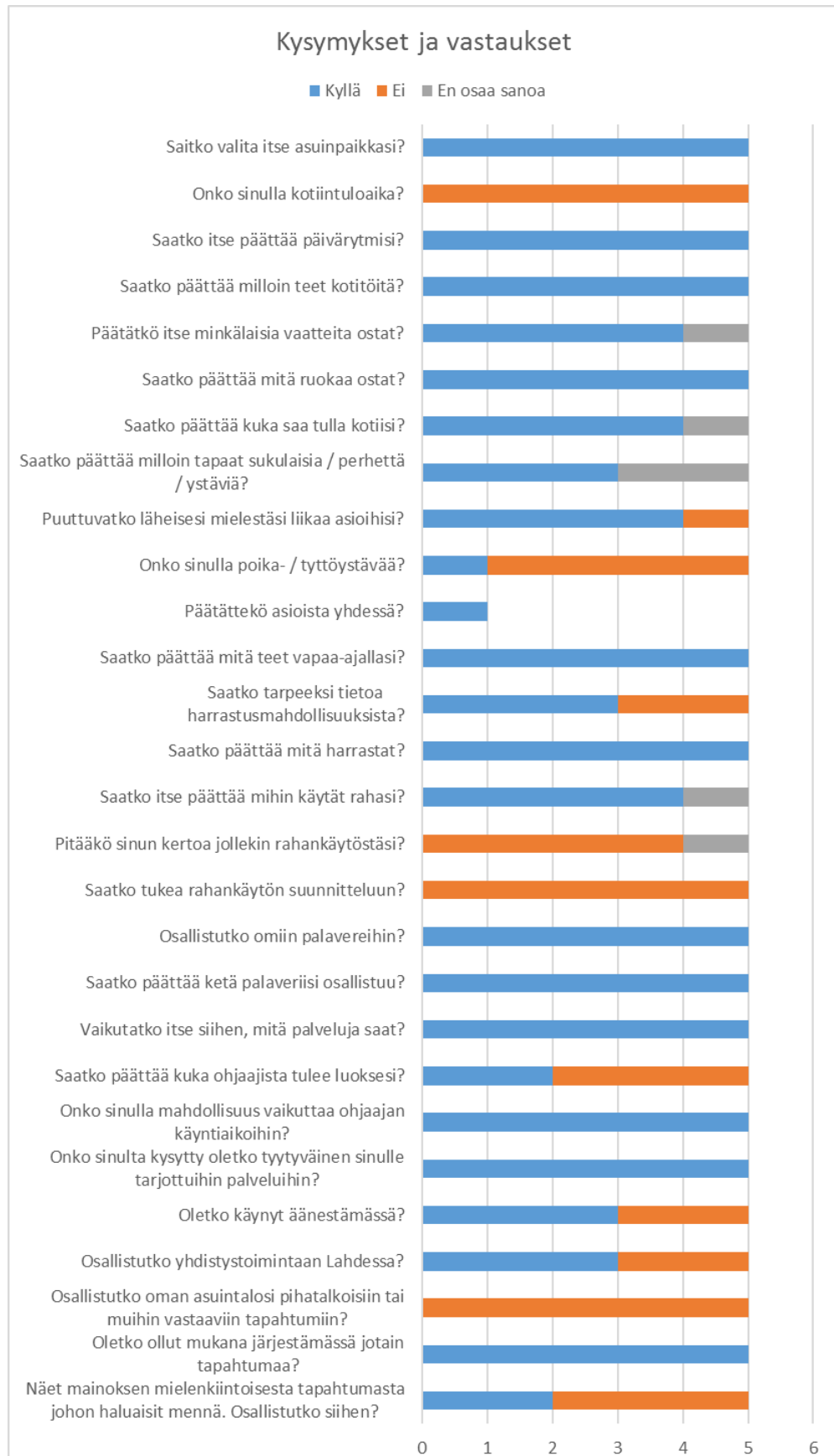
Tutkimus analysoitiin teorialähtöisen sisällönanalyysin mukaan. Tuomi ja Sarajärvi (2009, 113–115) kuvaavat teorialähtöisen sisällönanalyysimenetelmän etenemistä usealla tavalla riippuen siitä, mikä on tutkimuksen tarkoitus, toimiiko esimerkiksi teoria tutkimuksen pohjana eikä sitä kyseenalaisteta, vai onko tarkoitus tutkia teorian käsitteitä eri tilanteissa. Tässä opinnäytetyössä teoria toimii tutkimuksen pohjana. Kehitysvammaisuuden määritelmän kautta olemme kokeneet sosiaalisen ja toiminnallisen käsit-

teen tärkeäksi. Tutkimuskysymyksiä laadittaessa halusimme selvittää kehitysvammaisten itsemääräämisoikeuden toteutumista arjessa, kuinka osallisuus toteutuu ja miten toiminnallisessa käsitteessä olevaa kokonaiskuvaa asiakkaasta on huomioitu suhteessa itsemääräämisoikeuteen.

8 TUTKIMUSTULOKSET JA TULOKSIEN TARKASTELUA

Tässä kappaleessa tarkastelemme haastattelussa saamiamme tuloksia aihealueittain. Esittelemme käytetyt kysymykset ja niihin saadut vastaukset kaaviona. Sen jälkeen puramme tuloksia auki sanallisesti yksityiskohtaisemmin.

Laadimme tutkimuksemme haastatteluun kysymykset itsemääräämisoikeuteen ja kehitysvammaisuuden sosiaaliseen ja toiminnalliseen näkökulmaan liittyen. Tavoitteenamme oli tehdä kysymyksistä arkilähtöisiä ja konkreettisia. Esimerkiksi itsemääräämisoikeuteen liittyy oleellisesti osallisuus ja sitä voidaan tarkastella kehitysvammaisuuden sosiaalisen ja toiminnallisen määritelmän kautta, kuten kuinka haastateltavat ovat kokeneet yhteiskunnan suhtautumisen heihin. Tutkimuskysymystemme aihealueiksi nousivat asuminen, arjen toiminnot, ihmissuhteet, vapaa-aika, rahan käyttö, terveys ja palvelut, sekä yhteiskunnallinen osallisuus. Alla haastattelussa käytetyt kysymykset ja saamamme vastaukset ja niiden jälkeen tulosten tarkastelua aihealueittain. Vastauksissa ei ollut suurta hajontaa.

Asuminen

YK:n vammaisten ihmisten oikeuksia koskevan yleissopimuksen mukaan vammaisella on oikeus päättää missä ja kenen kanssa hän asuu (Ympäristöministeriö 2013). Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisemasta Kehas -ohjelman seurantaryhmän loppuraportista selviää, että asunnon valintaan ei ole mahdollisuutta vaikuttaa tarpeeksi. Tämän lisäksi asumista koskeviin ratkaisuihin osallistumista tulisi lisätä. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2016a, 4.)

Haastattelussa saamiemme vastausten perusteella voimme todeta, että asumiseen liittyen haastateltavien itsemääräämisoikeus toteutuu hyvin. Haastateltavat olivat saaneet itse valita asuinpaikkansa ja kokivat saavansa itse päättää muista asumiseen liittyvistä asioista kuten päivärytmistään ja kotiintuloajoistaan.

”Eiköhän. Se on ihan omasta tahdosta kiinni koska haluaa siivota.”

Arjen toiminnot

Osallisuus tarkoittaa ihmisen mahdollisuutta vaikuttaa, osallistua ja olla mukana häneen itseensä liittyvissä asioissa. Osallisuus on sekä konkreettista tekemistä, että erilaisiin asioihin vaikuttamista. Osallisuuden mittarina toimii ihmisen omat kokemukset osallisuudesta suhteessa omaan elämäänsä. (Osallisuuden jäljillä 2014, 9–10.)

Haastateltavamme kokivat arjen toimintoihin liittyen itsemääräämisoikeuden toteutuvan pääsääntöisesti hyvin. Kaikki vastaajat kokivat saavansa itse päättää kotitöiden tekemisestä ja siitä mitä ruokaa he ostavat kaupasta. Vastaajista neljä koki saavansa myös päättää minkälaisia vaatteita ostaa itselleen, kun taas yksi vastaaja ei osannut sanoa saako hän asiasta päättää. Vastausten perusteella voimme todeta haastateltavien olevan pääsääntöisesti osallisina omissa arjen toimintoihin koskevissa päätöksissä.

”Saahan sitä ostaa ihan minkälaisia vaatteita haluaa.”

Ihmissuhteet

Ihmissuhteiden osalta eroavaisuuksia oli vastauksissa aikaisempia aihe-alueita enemmän. Neljä vastaajaa viidestä koki, että saa itse päättää ketkä tulevat hänen kotiinsa. Yksi vastaajista ei osannut sanoa saako hän päättää asiasta. Kolme vastaajaa koki saavansa päättää milloin tapaa sukulaisiaan ja ystäviään, kun taas kaksi ei osannut sanoa saavatko asiasta päättää. Neljän vastaajan mielestä läheiset puuttuivat liikaa heidän asioihinsa.

”Omaan asuntoon saa pyytää ketä haluaa ja ketä ei halua ei tarvitse päättää.”

”Ihan silloin kun on sovittu.”

”Päätän ihan itse.”

Vapaa-aika

Vapaa-aikaan liittyvistä kysymyksistä saamamme vastaukset kuvaavat hyvin sitä, että haastateltavilla on mahdollisuus vaikuttaa ja osallistua itseään koskeviin asioihin. Jokainen vastaaja tunsivat saavansa itse määrätä vapaaajan käytöstään ja harrastuksistaan. Yksi vastaajista oli epävarma siitä saako hän tarpeeksi tietoa harrastusmahdollisuuksista ja yksi vastaaja toivoi saavansa niistä lisää tietoa. Harrastusmahdollisuuksiin liittyvää osallisuutta voisi vahvistaa kertomalla erilaisista harrastusmahdollisuuksista.

”Kyllä saan päättää, sekin on rahakysymys.”

Rahankäyttö

Neljä kertoo saavansa käyttää rahaa tahtomallaan tavalla, eikä heidän tarvitse kertoa rahankäytöstä kenellekään. Kukaan vastaajista ei saanut tukea rahankäytön suunnitteluun mutta ei myöskään kertonut kaipaavansa sitä.

Saamiemme vastausten perusteella toteamme, että rahankäytön suhteen itsemääräämisoikeus toteutuu pääsääntöisesti hyvin. Oikeus käyttää omia

rahojaan tahtomallaan tavalla lisää asiakkaan osallisuuden mahdollisuuksia ja itsemääräämisoikeuden toteutumista myös muilla aihealueilla.

”Eli, kyllä saan päättää esim. niihin harrastuksiin.”

Palvelut

Kaikki viisi haastateltavaa kokivat saavansa osallistua omiin palveluihinsa ja saavansa päättää keitä muita niihin osallistuu. Kaikki saivat myös vaikuttaa itse siihen mitä palveluja saavat, ohjaajien käyntiaikoihin, sekä jokaiselta oli kysytty tyytyväisyyttä palveluihin. Siihen, kuka kotikäynnille tulee, eivät kaikki kokeneet voivansa vaikuttaa. Ohjaajien käynteihin vaikuttavat ohjaajien työvuorot, sekä se, miten asiakas on paikalla.

Kaikki asiakkaat kokivat saavansa palveluja riittävästi, mutta kaikki kokivat saavansa niitä myös liikaa. Tarkentavan kysymyksen asettelu ei ollut kovin onnistunut. Toisaalta vastauksista voimme kuitenkin päätellä, että palvelujen tarpeellisuutta olisi hyvä tutkia ja tarkastella tarkemmin.

Haastattelemiemme henkilöiden kohdalla osallisuus omaa itseään koskevaan päätöksentekoon näyttää toteutuvan hyvin. Erikssonin (2008, 7–9) mukaan asiantuntijat voivat suositella erilaisia palveluita, mutta asiakkaalle tulee antaa mahdollisuus päättää itse, haluaako tarjottuun palveluun sitoutua. Haastateltavien oma näkemys siitä, että he pystyvät vaikuttamaan omiin palveluihinsa kertoo mielestämme siitä, että asiakkaan osallisuus ja itsemääräämisoikeus on huomioitu palveluita suunniteltaessa. Kehas -ohjelman seurantaryhmän loppuraportissa todettiin, että palveluiden saatavuudessa on puutteita (Sosiaali- ja terveysministeriö 2016a, 4). Tämä ei kuitenkaan näkynyt haastattelusta saamissamme vastauksissa.

”Se riippuu kuka on vuorossa.”

”No sillon kun ei oo kotona niin sillon ei voi tulla. Periaatteessa kyllä voin vaikuttaa.”

”Musta on juuri hyvä nyt.”

Yhteiskunnallinen osallistuminen

Nivalan ja Rynnäsen (2013, 31) mukaan osallistuminen on osallisuuden edistämistä ja osallistumisen tarkoituksena on saada asiakkaille tunne johonkin kuulumisesta. Savolainen (2011, 154) näkee osallisuuden vahvistamisen mahdollistavan myös vaikuttamisen mahdollisuutta. Haastattelemistamme henkilöistä yhdistystoimintaan tai mainoksen perusteella itselle mielenkiintoiseen tapahtumaan osallistui vain kaksi tai kolme henkilöä. Talo-yhtiön tapahtumiin ei osallistunut kukaan. Sen sijaan kaikki haastateltavat olivat osallistuneet jonkin tapahtuman järjestämiseen.

”Mä olen joskus itse ollut Lahden me itse ry:n jaostossa. Kyllä mä siellä joskus käyn jos on jotain tapahtumia.”

”Juu kyllähän aina pitää olla. aina soitetaan että tuletko järjestämään sitä ja sitä kun sä oot niin hyvä siinä.”

”No sehän nyt riippuu että mikä tapahtuma nyt on tiedossa. Jos se on joku konsertti tietysti ja jos se on jotain ilta juttuja tietysti mut päivällä kun on töissä niin ei tietysti.”

Haastateltavan kuvaus itsemääräämisoikeudesta

”...periaatteessa se, että sä asut yksin on niinkun tosi hyvä juttu ja just se, että sun ei tarvi kenellekään sanoa että mihin sä meet tai mitä sä teet että sä voit ite päättää sun asioista sun kauppareissuista, menemisistä, tekemisistä et sun ei tarvi koko ajan olla kello käessä sanomassa että mä menen tohon ja tohon aikaan tonne ja tonne ja tulee silloin että on se kotiintuloaikakin ihan oma että ei tarvitse kenellekään sanoa että minä nyt tulen silloin ja silloin.”

9 POHDINTA

Olemme jakaneet pohdinnan neljään eri osioon. Ensiksi tuomme näkyväksi pohdintaamme opinnäytetyöaiheesta ja tutkimuksen tuloksista, jonka jälkeen arvioimme tutkimuksen eettisyyttä ja luotettavuutta. Näiden jälkeen arvioimme opinnäytetyöprosessiamme, sekä tuomme esille jatkotutkimusaiheita.

9.1 Opinnäytetyöaiheen ja tutkimuksen tulosten pohdintaa

Kehitysvammaisten asema yhteiskunnassa on muuttunut paljon viime vuosikymmenten aikana. Kehitysvammaiset ovat tulleet osaksi ja osallisiksi yhteisöjä. Enää ei puhuta niinkään integraatiosta, vaan inklusiosta. Muutosta voidaan kuvata niin, ettei kehitysvammaisten tarvitse pyytää lupaa päästä johonkin mukaan, vaan osallisuus on lähtökohtaisesti jokaisen oikeus. Laitoskulttuurin muuttuminen yksilöllisempään palveluasumiseen aiheutti paljon keskustelua. Moni koki uhkaa ja pelkoa, kun asumisyksiköitä rakennettiin asutuskeskuksiin, eikä enää vain syrjäseuduille. Avoimen keskustelun myötä tieto kehitysvammaisuudesta on yhteiskunnassamme lisääntynyt ja uskomme sen myös vaikuttaneen hyväksynnän lisääntymiseen juuri esimerkiksi asumispalveluiden naapurustoissa. Kehitysvammaiset ovat nykyään myös järjestäytyneempiä ja tietoisempia oikeuksistaan, mikä vahvistaa heidän asemaa yhteiskunnassa edelleen.

Tutkimuksessamme selvitimme kehitysvammaisten henkilöiden omia kokemuksia itsemääräämisoikeuden toteutumisesta. Haastattelun perusteella voimme todeta itsemääräämisoikeuden toteutuvan pääsääntöisesti hyvin. Itsenäinen asuminen itsessään näyttää turvaavan itsemääräämisoikeuden toteutumisen paremmin kuin laitosasuminen. Samansuuntaisia tuloksia on saatu myös aikaisemmissa tutkimuksissa, joita esittelimme kapaleessa kuusi. Vanhempiin tutkimuksiin verrattaessa huomiomme kiinnittyi siihen, että tänä päivänä kehitysvammaisten oikeudet ovat paremmin esillä ja he ovat itse niistä tietoisempia kuin aiemmin. Tämä näkyy niin arkipöytäaskareissa kuin palveluiden suunnittelussakin.

Ihmissuhteisiin liittyvistä kysymyksistä saamiemme vastausten ja oman työkokemuksemme perusteella voimme todeta, että haastateltavien omaiset / läheiset eivät ehkä ole täysin tietoisia haastateltavien oikeuksista suhteessa omaan elämäänsä. Siirtyminen palvelukodista itsenäisen asumisen piiriin on iso muutos ja omaisten / läheisten käytöksen taustalta voi löytyä huoli omaisen pärjäämisestä ja halu auttaa.

Vammaisten yhteiskunnallinen osallistuminen on lisääntynyt viime vuosina, mutta sitä voisi edelleen vahvistaa. Saamiemme vastausten perusteella osallistuminen tapahtumiin toteutui pääasiassa jonkun toisen henkilön aloitteesta tai pyynnöstä. Vahvistusta varmasti vielä tarvitaan siihen, että rohkeus ja oma-aloitteisuus osallistumiseen lisääntyisi. Tällä hetkellä esimerkiksi mainoksen perusteella itselle mielenkiintoiseen tapahtumaan lähtemiseen saattaa vaikuttaa se, että kukaan ei pyydä lähtemään. Oman kokemuksemme mukaan siirtyminen palvelukodista itsenäiseen asumiseen lisää henkilön mahdollisuuksia omien menojen suunnitteluun. Aluksi itseohjautuvuus voi kuitenkin vaatia enemmän ohjausta ja tukea.

Lahden kaupungissa itsenäisen asumisen palvelut on alusta lähtien suunniteltu asiakaslähtöisesti (Arjen keskiössä-hanke) ja itsemääräämisoikeus huomioiden. Haastateltavat osasivat kertoa omin sanoin itsemääräämisoikeudesta mikä kuvastaa sitä, että aihetta on käsitelty heidän kanssaan. Itsemääräämisoikeus ei vaadi toteutuakseen suuria asioita vaan se koostuu meille kaikille arkisista asioista kuten, miten haluamme käyttää vapaa-aikamme.

9.2 Luotettavuus ja eettisyys

Hirsjärvi ym. (2000, 155) kuvaavat laadullista tutkimusta kokonaisvaltaiseksi tiedonhankinnaksi jossa tieto kerätään aidoissa tilanteissa. Tarkoituksena on saada asiakkaan oma ääni kuuluviin. Tuomen ja Sarajärven (2009, 131) mukaan ihmisiin kohdistuvan tutkimuksen eettinen perusta pohjautuu ihmisoikeuksiin.

Opinnäytetyöprosessin alusta asti olemme hyödyntäneet vuosien työkokemustamme vammaistyössä. Koemme, että olemme pyrkineet huomioimaan jo haastattelukysymyksistä lähtien sitä, kuinka voimme vahvistaa eettisyyttä kohderyhmällemme. Olemme huomioineet kohderyhmän erityistarpeita sanavalinnoissamme, jotta tulisimme oikeinymmärretyiksi, mutta emme kuitenkaan johdattelisi kysymysten asettelulla. Pyrimme myös välttämään esimerkkien antamista haastattelutilanteessa mahdollisen johdattelun vuoksi.

Omassa tutkimuksessamme huomioimme eettisiä asioita esimerkiksi toteuttamalla haastattelun haastateltaville tutussa ympäristössä ja kertomalla haastatteluun osallistujille selkeästi sen, että osallistuminen on täysin vapaaehtoista. Emme kysyneet missään vaiheessa haastateltavien henkilöllisyyttä, joten heidän yksityisyytensä säilyi. Kysymyksiin oli mahdollista vastata sanallisesti tai värikorttia näyttämällä.

Opinnäytetyömme luotettavuuteen liittyen huomasimme, että työkokemus auttoi meitä ymmärtämään kehitysvammaisten erityistarpeita, mutta toisaalta emme olleet täysin ulkopuolisia suhteessa vammaistyöhön, vaikka emme toimeksiantajalla työskentelekään. Toimintaamme saattoi tiedostamattamme vaikuttaa aikaisemmat kokemuksemme kehitysvammaisten kanssa toimimisesta. Uskomme kuitenkin, että haastateltaville vieraina henkilöinä saimme luotettavampia vastauksia kuin mitä esimerkiksi lähi-työntekijä olisi saanut. Saamiemme vastausten yleistäminen voi olla haasteellista jo senkin vuoksi, että itsenäisen asumisen palvelut ovat kohtuullisen uusi toimintatapa ja sen toteutus eri paikkakuntien välillä voi vaihdella.

9.3 Opinnäytetyöprosessin kuvaus ja arviointi

Ehdotus opinnäytetyön aiheeksi tuli Lahden kaupungin vammaispalveluiden palveluesimieheltä Katja Takalalta alkuvuodesta 2015 Siljan työharjoittelun aikana. Opinnäytetyöprosessi käynnistyi opinnäytetyöparin löydyttyä. Opinnäytetyötä ohjaavan opettajan kanssa prosessi käynnistyi kesäkuussa 2015. Heinäkuussa 2015 sovimme tapaamisen toimeksiantajan

kanssa ja pohdimme aiheen rajaamista. Samalla käynnillä sovimme käytännön asioista. Tavoitteet opinnäytetyöhömmä tarkentuivat tapaamisten myötä ja painottuivat selvittämään itsemääräämisoikeuden toteutumista asiakkaiden näkökulmasta. Heinäkuussa 2015 laadimme opinnäytetyösuunnitelman, jonka esittelimme suunnitteluseminaarissa elokuun 2015 lopussa. Suunnitelmavaihe sujui sovitun aikataulun mukaisesti.

Syksyllä 2015 hankimme teoriatietoa aiheesta ja laadimme aikataulun työn tekemiselle. Tutkimushaastatteluun valmistauduimme alkuvuodesta 2016 ja toteutimme sen helmikuussa 2016. Haastattelukysymyksiä muokkasimme toimeksiantajan kanssa tavoitteita ja tarkoitusta vastaavaksi. Haastattelun koemme onnistuneeksi. Opinnäytetyön teoriaosuus on muokkaantunut koko prosessin ajan. Kesän 2016 aikana opinnäytetyö sai lopullisen muotonsa.

Koko opinnäytetyöprosessin ajan koimme hyötyvämmä ohjaavan opettajan tapaamisista ja häneltä saamastamme palautteesta. Tavoitteiden tarkentamisessa ja haastattelukysymysten muokkaamisessa saimme ohjausta ja hyviä näkökulmia toimeksiantajalta. Opinnäytetyöprosessia tuki myös se, että teimme sitä yhdessä ja pystyimme hyödyntämään aikaisempaa työkokemustamme. Vaikka jaoimme keskenämme osioita työstettäväksi, niin kokonaisuus valmisteltiin kuitenkin yhdessä. Yhteisen reflektion kautta saimme tuotua esille yhteisen näkemyksemme aiheesta. Myös molempien motivaatio ja työmoraali opinnäytetyötä kohtaan on ollut samankaltainen ja se on osaltaan helpottanut prosessin etenemistä.

Haasteena opinnäytetyöprosessissamme koimme jatkuvasti muuttuvan tilanteen lainsäädännön suhteen. Prosessia aloittaessamme oli tarkoitus, että itsemääräämistä koskeva laki toimisi opinnäytetyömmä perustana. Lain valmistelu kuitenkin keskeytettiin. Myös vammaisia ja kehitysvammaisia koskevan lainsäädännön yhdistäminen on edelleen kesken. Itsemääräämisoikeutta koskevat lakimuutokset tehtiin lakiin kehitysvammaisten erityishuollosta vasta opinnäytetyöprosessimme loppuvaiheessa.

9.4 Heränneet jatkotutkimusaiheet

Opinnäytetyötä tehdessämme kiinnitimme huomiota siihen, että edelleen tutkimukset painottuvat suurelta osin työntekijöiltä saatuun tietoon. Vammaisten henkilöiden omat kokemukset tulisi mielestämme saada paremmin näkyviin. Myös palveluiden kehittämisessä tulisi paremmin huomioida asiakkaiden osallisuus ja kokemusasiantuntijuus.

Edelleen meneillään oleva rakennemuutos ja vammaistyöhön liittyvä lainsäädännön uudistus tuovat huomioitavia asioita palvelujärjestelmään, esimerkiksi laitoshajautuksen jatkaminen ja itsenäisen asumisen lisääminen. Tutkimuksilla voitaisiin selvittää vaihtoehtoisten asumispalveluiden järjestämistä ja toteuttamista.

Tutkimustuloksista nousi esille palveluiden riittävyys. Toisaalta asiakkaat kokivat saavansa riittävästi palveluja, mutta toisaalta koettiin, että palvelua oli liikaa. Aihetta voisi tutkia laadullisen tutkimuksen menetelmällä tarkemmin, joka voisi edesauttaa palveluiden ja tarpeiden kohtaamista.

LÄHTEET

Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskus. 2013. Lahden osahanke [viitattu 25.1.2015]. Saatavissa: [http://www.ara.fi/fi-FI/Ohjelmat_ ja_hankkeet/Arjen_keskiössä/Osahankkeet/Lahti/Lahden_osahanke\(555\)](http://www.ara.fi/fi-FI/Ohjelmat_ ja_hankkeet/Arjen_keskiössä/Osahankkeet/Lahti/Lahden_osahanke(555)).

Eduskunta. 2015. Vammaisten oikeuksien yleissopimuksen ratifiointi [viitattu 29.6.2016]. Saatavissa: https://www.eduskunta.fi/FI/tietoaeduskunnasta/kirjasto/aineistot/kotimainen_oikeus/LATI/Sivut/vammaisten-oikeuksien-yleissopimuksen-ratifiointi.aspx

Eriksson, S. 2008. Erot, erilaisuus ja elinolot -vammaisten arkielämä ja itsemäärääminen. Toim. Teittinen, A. Kehitysvammaliiton tutkimuksia 3. Helsinki: Kehitysvammaliitto.

Eriksson, S. 2013. Laitoskulttuurista itsemääräämiseen: Tutkimus henkilökohtaisesta budjetoinnista vammaispalveluissa. Helsinki: Kehitysvammaliitto ry, Tutkimus- ja kehittämiskeskus Tutke.

Finlex. 2014. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi sosiaalihuollon asiakkaan ja potilaan itsemääräämisoikeuden vahvistamisesta ja rajoitustoimenpiteiden käytön edellytyksistä sekä eräiksi siihen liittyviksi laeiksi [viitattu 29.6.2016]. Saatavissa: <http://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2014/20140108>

Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2000. Tutki ja kirjoita. Helsinki: Tammi.

Kainulainen, P. 2016. Sosiaali- ja terveysministeriö. Itsemääräämisoikeus ja sen rajoittaminen erityishuollossa [viitattu 1.8.2016]. Saatavissa: <http://www.slideshare.net/stmshare/itsemraamisoikeus-ja-sen-rajoittaminen-erityishuollossa>

Kananen, J. 2008. Kvali: kvalitatiivisen tutkimuksen teoria ja käytänteet. Jyväskylä: Jyväskylän ammattikorkeakoulu.

Kaski, M. (toim), Manninen, A. & Pihko, H. 2009. Kehitysvammaisuus. Helsinki: WSOY Oppimateriaalit Oy.

Keppo, K. 2012. Kehitysvammaisten kokemukset kohtaamisista palvelujärjestelmässä: Autonominen palvelunkäyttäjä vai riippuvainen avuntarvitsija? Pro gradu -tutkielma: Tampereen yliopisto, Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö.

Kortemäki, V. 2012. Itsemääräämisoikeus omassa kodissa: Tutkimus kehitysvammaisten henkilöiden asumisyksiköistä. Pro-gradu tutkielma: Jyväskylän yliopisto, Kokkolan yliopistokeskus Chydenius.

Laaksonen, M., Kääriäinen, A., Penttilä, M., Tapola-Haapala, M., Sahala, H., Kärki, J. & Jäppinen, A. 2011. Asiakastyön dokumentointi sosiaalihuollossa : Opastusta asiakastiedon käyttöön ja kirjaamiseen. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) raportti 54. Tampere: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos [viitattu 23.4.2016]. Saatavissa: <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/79866/d68ab232-88fc-4478-8c21-91164a177a1a.pdf?sequence=1>

Malm, M., Matero, M., Repo, M. & Talvela E. 2006. Esteistä mahdollisuuksiin. Vammaistyön perusteet. Helsinki: Sanoma Pro Oy.

Meininger, H. P. 2001. Autonomy and professional responsibility in care for persons with intellectual disabilities. Nursing Philosophy Volume 2, Issue 3 10/2001, 240–250.

Nivala, E. 2007. Sosiaalipedagogiikka nuorten yhteiskunnallisen kasvun tukena. Teoksessa Sosiaalipedagoginen aikakausikirja, vuosikirja 2007, 8.vuosikerta. Suomen sosiaalipedagoginen seura ry. 77–107.

Nivala, E. & Ryytänen, S. 2013. Kohti sosiaalipedagogista osallisuuden ideaa. Teoksessa Sosiaalipedagoginen aikakausikirja, vol. 14. Suomen sosiaalipedagoginen seura ry, 9–39.

Osallisuuden jäljillä. 2014. Toim. Jämsén, A. & Pyykkönen, A. Saarijärvi: Pohjois-Karjalan Sosiaaliturvayhdistys ry.

Pahlman, I. 2003. Potilaan itsemääräämisoikeus. Helsinki: Edita.

Petner-Arrey, J. & Copeland, S. R. 2015. "You have to care." perceptions of promoting autonomy in support settings for adults with intellectual disability. *British Journal of Learning Disabilities* Volume 43, Issue 1 3/2015, 38–48.

Salmela, T. 1997. Asiakaspalautteen haaste. Menetelmiä ja esimerkkejä. Jyväskylä: Stakes Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus.

Savolainen, K. 2011. Sosiaalityö toivon luojana. Yhteisösuuntautunut toiminta-kulttuuri mielenterveyden edistämiseksi. Teoksessa Ruuskanen, P., Savolainen, K. & Suonio, M. (toim.) *Toivo sosiaalisessa. Toivoa luova toimintakulttuuri sosiaalityössä*, 147–171.

Seppälä, H. 2015. Kehitysvammaisen henkilön toimintakyvyn arviointi. *Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos. Vammaispalvelujen käsikirja* [viitattu 19.5.2016]. Saatavissa: <https://www.thl.fi/fi/web/vammaispalvelujen-kasikirja/palvelujen-jarjestamisprosessi/palvelutarpeen-selvittaminen/kehitysvammaisen-henkilon-toimintakyvyn-arviointi>

Seppälä, H. & Rajaniemi, M. 2013. Sosiaalinen näkökulma. *Vernerinet* [viitattu 22.8.2016]. Saatavissa: <http://verneri.net/yleis/sosiaalinen-nakokulma>

Sosiaalihuoltolaki 1301/2014. Annettu Helsingissä 30.12.2014.

Sosiaali- ja terveysministeriö. 2014. Sosiaali- ja terveydenhuollon asiakkaan itsemääräämisoikeus. Työryhmän loppuraportti. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2014:14 [viitattu: 23.4.2016]. Saatavissa: https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/116147/URN_ISBN_978-952-00-3485-6.pdf?sequence=1

Sosiaali- ja terveysministeriö. 2016a. Laitoksesta yksilölliseen asumiseen. Kehitysvammaisten asumisen ohjelman toimeenpanon arviointi ja tehostettavat toimet vuosille 2016-2020. Seurantaryhmän loppuraportti [viitattu

29.6.2016]. Saatavissa: http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/74818/Rap_ ja_muistioita_2016_17.pdf?sequence=1

Sosiaali- ja terveysministeriö. 2016b. Kuntainfo: Mikä muuttuu kehitysvammalaissa? [viitattu 29.6.2016]. Saatavissa: http://stm.fi/artikkeli/-/aset_publisher/kuntainfo-mika-muuttuu-kehitysvammalaissa-

Teittinen, A. 2010. Pois laitoksista! Vammaiset ja hoivan politiikka. Helsinki: Gaudeamus.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. 2016a. ICF-luokitus [viitattu 18.8.2016]. Saatavissa: <https://www.thl.fi/fi/web/toimintakyky/icf-luokitus>

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. 2016b. Mitä toimintakyky on? [viitattu 14.5.2016]. Saatavissa: <https://www.thl.fi/fi/web/toimintakyky/mita-toimintakyky-on>

Tornberg, J. 2012. Edunvalvonta, itsemääräämisoikeus ja oikeudellinen laatu. Acta Universitatis Lapponiensis. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Vernerinet.net. 2016. Kehitysvamma-alan verkkopalvelu. Tuettu päätöksenteko [viitattu 1.8.2016]. Saatavissa: <http://verneri.net/yleis/tuettu-paatoksenteko>

Vehmas, S. 2005. Vammaisuus; Johdatus historiaan, teoriaan ja etiikkaan. Helsinki: Gaudeamus.

Vesala, H. 2010. Hameennappi ja haalari. Tutkimus puhumattoman, vaikeasti kehitysvammaisen naisen itsemääräämisestä ja valinnanmahdollisuuksista. Teoksessa: Pois laitoksista! Vammaiset ja hoivan politiikka. Helsinki: Gaudeamus, 123–161.

Vilka, H. 2005. Tutki ja kehitä. Helsinki: Tammi

Wehmeyer, M., Bersani, H. & Gagne, R. 2000. Riding the Third Wave Self-Determination and Self-Advocacy in the 21st Century. Focus on Autism and Other Developmental Disabilities Summer 2000 vol. 15, no 2, 106-115.

Ympäristöministeriö. 2013. Kehitysvammaisten asumisen ohjelma 2010-2015 [viitattu 20.5.2016]. Saatavissa: [http://www.ym.fi/fi-FI/Asuminen/Ohjelmat_ja_strategiat/Paattyneet_hankkeet/Kehitysvammaisten_asumisen_ohjelma_20102\(1711\)](http://www.ym.fi/fi-FI/Asuminen/Ohjelmat_ja_strategiat/Paattyneet_hankkeet/Kehitysvammaisten_asumisen_ohjelma_20102(1711))

LIITTEET

LIITE 1

Liite tutkimuslupahakemukseen

Opinnäytetyön tavoite ja tarkoitus

Tavoitteenamme on tarkastella asiakkaan näkemystä itsenäisemmästä asumismuodosta. Haasteena on kehitysvammaisten ymmärryskyky joka asettaa haasteita kysymysten asetteluun. Kysymykset pitää miettiä tarkkaan, koska väärin asetetuilla kysymyksillä voimme saada vastauksia jotka eivät vastaa todellisuutta. Olemme molemmat työskennelleet kehitysvammaisten parissa useiden vuosien ajan ja käytännön työssä olemme huomanneet, että kehitysvammaiset ovat usein todella lojalleja lähi-ihmisiä (omaiset, lähityöntekijät) kohtaan. Tämä voi vaikeuttaa asiakkaan oman näkemyksen esiin saamista.

Tutkimuksen menetelmät ja aineistot

Opinnäytetyömme kohteena ovat asumisyksiköistä itsenäiseen asumismuotoon muuttaneet vammaiset. Lahden kaupungin vammaispalvelun työntekijät miettivät asiakkaat, joilla on taitoja osallistua tutkimukseen, koska tutkimukseen osallistuminen vaatii tietynlaisia kommunikointitaitoja. Osallistuminen on vapaaehtoista.

Etsimme teorialtetta kehitysvammaisten asumiseen ja itsemääräämisoikeuteen liittyvistä asioista alan kirjallisuudesta, tutkimuksista ja väitöskirjoista. Pyrimme selvittämään asiakkaan oman mielipiteen kehittämämme pelin avulla. Tarkoituksenamme on, että asiakkaan mielipide tulee esille erilaisten kysymysten avulla mahdollisimman konkreettisesti ja selkeästi. Asiakkailta saamamme tieto käsitellään luottamuksellisesti.

Perehdymme itsenäisen asumisen tuen perusteisiin ja käytäntöihin kirjallisuuden avulla. Pelin avulla selvitämme vastaako tarjottu tuki asiakkaan tarpeita. Toteutamme kehittämämme pelin kahdella eri ryhmällä. Ensin pelin toimivuutta testataan ns. koeryhmällä eli tarkoituksena on saada selville onko kysymykset oikein aseteltu asiakkaan oman näkemyksen esiin saamiseksi. Pyrimme saamaan asiakkaat innostumaan asiasta ja osallistumaan pelitilanteeseen avoimin mielin. Seuraavaksi toteutamme tehtävän varsinaisen kohderyhmän kanssa.

Pelin avulla saamamme vastaukset käymme läpi ja vertailemme niitä toisiinsa. Saamiamme tuloksia peilaamme tarjottuun palveluun suhteessa asiakkaiden tarpeeseen. Asiakkaiden näkemyksen esiin tuominen antaa palvelun tarjoajalle mahdollisuuden kehittää toimintaansa. Teemme saamistamme vastauksista yhteenvedon osaksi opinnäytetyötä, jonka toimitamme Lahden kaupungin vammaispalvelulle.

LIITE 2 HAASTATTELUKUTSU

Hei, Sinä itsenäisesti asuva!

Tervetuloa haastatteluun Moisionkatu 4. Haastattelun ajankohta on torstaina 25.02.2016 klo 16.30-18.30.

Opiskelemme sosionomeiksi Lahden ammattikorkeakoulussa. Suuntaudumme sosiaalipedagogiseen aikuistyöhön ja perhetyöhön. Opintoihimme kuuluu opinnäytetyö, jonka teemme Lahden kaupungin vammaispalveluille. Tavoitteenamme on tuoda näkyväksi Sinun kokemuksesi itsemääräämisoikeuden toteutumisesta haastattelun avulla.

Toteutamme haastattelun ryhmähaastatteluna. Kuljemme yhdessä pisteestä toiseen ja käymme läpi kysymyksiä aihealueittain. Kysymykset koskevat päivittäistä elämääsi ja itsemääräämisoikeuttasi. Kysymyksiin on mahdollista vastata kyllä / ei / en osaa sanoa. Vastauksia saa halutessaan tarkentaa keskustelemalla. Tärkeintä meille on saada tietää mitä Sinä ajattelet. Varaa aikaa noin kaksi tuntia. Vastaaminen ei kestä kauan, mutta keskusteluun ja kahvitteluun on myös hyvä varata aikaa. Kahvin kanssa tarjoamme kakkua. Tehdään yhdessä tilanteesta mukava ja rento ☺

Osallistuminen haastatteluun on vapaaehtoista, eikä haastatteluun osallistuneiden nimiä käytetä opinnäytetyössä. Nauhoitamme tilanteen, jotta saamme Sinun vastauksesi mahdollisimman kattavasti hyödynnettyä. Nauhoitteet hävitetään opinnäytetyön valmistumisen jälkeen.

Sinun kokemuksesi itsemääräämisoikeuden toteutumisesta on hyvin tärkeä. Toivomme, että jakaisit kokemuksesi kanssamme, jolloin myös olet tärkeässä roolissa toiminnan kehittämisessä!

Haastatteluun liittyvissä kysymyksissä meihin voi ottaa yhteyttä sähköpostitse.

Ystävällisin terveisin

Anu Lukander anu.lukander@student.lamk.fi

Silja Merisalo silja.merisalo@student.lamk.fi

LIITE 3 HAASTATTELUSSA KÄYTETYT KYSYMYKSET

Saitko valita itse asuinpaikkasi?	kyllä	ei	en osaa sanoa	huomioitavaa
Vastaaja 1				
Vastaaja 2				
Vastaaja 3				
Vastaaja 4				
Vastaaja 5				
Vastaaja 6				
Vastaaja 7				
Vastaaja 8				
Vastaaja 9				
Vastaaja 10				
Onko sinulla kotiintuloaika?	kyllä	ei	en osaa sanoa	huomioitavaa
Vastaaja 1				
Vastaaja 2				
Vastaaja 3				
Vastaaja 4				
Vastaaja 5				
Vastaaja 6				
Vastaaja 7				
Vastaaja 8				
Vastaaja 9				
Vastaaja 10				
Saatko itse päättää päivärytmisi?	kyllä	ei	en osaa sanoa	huomioitavaa
Vastaaja 1				
Vastaaja 2				
Vastaaja 3				
Vastaaja 4				
Vastaaja 5				
Vastaaja 6				
Vastaaja 7				
Vastaaja 8				
Vastaaja 9				
Vastaaja 10				
Saatko päättää milloin teet kotitöitä?	kyllä	ei	en osaa sanoa	huomioitavaa
Vastaaja 1				
Vastaaja 2				
Vastaaja 3				
Vastaaja 4				
Vastaaja 5				

Vastaaja 6				
Vastaaja 7				
Vastaaja 8				
Vastaaja 9				
Vastaaja 10				
Päätätkö itse minkälaisia vaatteita ostat?	kyllä	ei	en osaa sanoa	huomioitavaa
Vastaaja 1				
Vastaaja 2				
Vastaaja 3				
Vastaaja 4				
Vastaaja 5				
Vastaaja 6				
Vastaaja 7				
Vastaaja 8				
Vastaaja 9				
Vastaaja 10				
Saatko päättää mitä ruokaa ostat?	kyllä	ei	en osaa sanoa	huomioitavaa
Vastaaja 1				
Vastaaja 2				
Vastaaja 3				
Vastaaja 4				
Vastaaja 5				
Vastaaja 6				
Vastaaja 7				
Vastaaja 8				
Vastaaja 9				
Vastaaja 10				
Saatko päättää kuka saa tulla kotiisi?	kyllä	ei	en osaa sanoa	huomioitavaa
Vastaaja 1				
Vastaaja 2				
Vastaaja 3				
Vastaaja 4				
Vastaaja 5				
Vastaaja 6				
Vastaaja 7				
Vastaaja 8				
Vastaaja 9				
Vastaaja 10				
Saatko päättää milloin tapaat sukulaisia / perhettä / ystäviä?	kyllä	ei	en osaa sanoa	huomioitavaa
Vastaaja 1				
Vastaaja 2				

Vastaaja 3				
Vastaaja 4				
Vastaaja 5				
Vastaaja 6				
Vastaaja 7				
Vastaaja 8				
Vastaaja 9				
Vastaaja 10				
Puuttuvatko läheisesi mielestäsi liikaa asioihisi?	kyllä	ei	en osaa sanoa	huomioitavaa
Vastaaja 1				
Vastaaja 2				
Vastaaja 3				
Vastaaja 4				
Vastaaja 5				
Vastaaja 6				
Vastaaja 7				
Vastaaja 8				
Vastaaja 9				
Vastaaja 10				
Onko sinulla poika- / tyttöystävää?	kyllä	ei	en osaa sanoa	huomioitavaa
Vastaaja 1				
Vastaaja 2				
Vastaaja 3				
Vastaaja 4				
Vastaaja 5				
Vastaaja 6				
Vastaaja 7				
Vastaaja 8				
Vastaaja 9				
Vastaaja 10				
Päätättekö asioista yhdessä?	kyllä	ei	en osaa sanoa	huomioitavaa
Vastaaja 1				
Vastaaja 2				
Vastaaja 3				
Vastaaja 4				
Vastaaja 5				
Vastaaja 6				
Vastaaja 7				
Vastaaja 8				
Vastaaja 9				
Vastaaja 10				

Saatko päättää mitä teet vapaa-ajallasi?	kyllä	ei	en osaa sanoa	huomioitavaa
Vastaaja 1				
Vastaaja 2				
Vastaaja 3				
Vastaaja 4				
Vastaaja 5				
Vastaaja 6				
Vastaaja 7				
Vastaaja 8				
Vastaaja 9				
Vastaaja 10				
Saatko tarpeeksi tietoa harrastusmahdollisuuksista?	kyllä	ei	en osaa sanoa	huomioitavaa
Vastaaja 1				
Vastaaja 2				
Vastaaja 3				
Vastaaja 4				
Vastaaja 5				
Vastaaja 6				
Vastaaja 7				
Vastaaja 8				
Vastaaja 9				
Vastaaja 10				
Saatko päättää mitä harrastat?	kyllä	ei	en osaa sanoa	huomioitavaa
Vastaaja 1				
Vastaaja 2				
Vastaaja 3				
Vastaaja 4				
Vastaaja 5				
Vastaaja 6				
Vastaaja 7				
Vastaaja 8				
Vastaaja 9				
Vastaaja 10				
Saatko itse päättää mihin käytät rahasi?	kyllä	ei	en osaa sanoa	huomioitavaa
Vastaaja 1				
Vastaaja 2				
Vastaaja 3				
Vastaaja 4				
Vastaaja 5				
Vastaaja 6				
Vastaaja 7				

Vastaaja 8				
Vastaaja 9				
Vastaaja 10				
Pitääkö sinun kertoa jollekin rahankäytöstäsi?	kyllä	ei	en osaa sanoa	huomioitavaa
Vastaaja 1				
Vastaaja 2				
Vastaaja 3				
Vastaaja 4				
Vastaaja 5				
Vastaaja 6				
Vastaaja 7				
Vastaaja 8				
Vastaaja 9				
Vastaaja 10				
Saatko tukea rahan käytön suunnitteluun?	kyllä	ei	en osaa sanoa	huomioitavaa
Vastaaja 1				
Vastaaja 2				
Vastaaja 3				
Vastaaja 4				
Vastaaja 5				
Vastaaja 6				
Vastaaja 7				
Vastaaja 8				
Vastaaja 9				
Vastaaja 10				
Osallistutko omiin palavereihin?	kyllä	ei	en osaa sanoa	huomioitavaa
Vastaaja 1				
Vastaaja 2				
Vastaaja 3				
Vastaaja 4				
Vastaaja 5				
Vastaaja 6				
Vastaaja 7				
Vastaaja 8				
Vastaaja 9				
Vastaaja 10				
Saatko päättää ketä palaveriisi osallistuu?	kyllä	ei	en osaa sanoa	huomioitavaa
Vastaaja 1				
Vastaaja 2				
Vastaaja 3				
Vastaaja 4				

Vastaaja 5				
Vastaaja 6				
Vastaaja 7				
Vastaaja 8				
Vastaaja 9				
Vastaaja 10				
Vaikutatko itse siihen, mitä palveluja saat? (esimerkiksi tukikäyntien määrä?)	kyllä/ sopi- vasti	ei/ lii- kaa	en osaa sanoa/ liian vähän	huomioitavaa
Vastaaja 1	/	/	/	
Vastaaja 2	/	/	/	
Vastaaja 3	/	/	/	
Vastaaja 4	/	/	/	
Vastaaja 5	/	/	/	
Vastaaja 6	/	/	/	
Vastaaja 7	/	/	/	
Vastaaja 8	/	/	/	
Vastaaja 9	/	/	/	
Vastaaja 10	/	/	/	
Saatko päättää kuka ohjaajista tulee luoksesi?	kyllä	ei	en osaa sanoa	huomioitavaa
Vastaaja 1				
Vastaaja 2				
Vastaaja 3				
Vastaaja 4				
Vastaaja 5				
Vastaaja 6				
Vastaaja 7				
Vastaaja 8				
Vastaaja 9				
Vastaaja 10				
Onko sinulla mahdollisuus vaikuttaa ohjaajan käyntiaikoihin?	kyllä	ei	en osaa sanoa	huomioitavaa

Vastaaja 1				
Vastaaja 2				
Vastaaja 3				
Vastaaja 4				
Vastaaja 5				
Vastaaja 6				
Vastaaja 7				
Vastaaja 8				
Vastaaja 9				
Vastaaja 10				
Onko sinulta kysytty oletko tyytyväinen sinulle tarjottuihin palveluihin?	kyllä	ei	en osaa sanoa	huomioitavaa
Vastaaja 1				
Vastaaja 2				
Vastaaja 3				
Vastaaja 4				
Vastaaja 5				
Vastaaja 6				
Vastaaja 7				
Vastaaja 8				
Vastaaja 9				
Vastaaja 10				
Oletko käynyt äänestämässä?	kyllä	ei	en osaa sanoa	huomioitavaa
Vastaaja 1				
Vastaaja 2				
Vastaaja 3				
Vastaaja 4				
Vastaaja 5				
Vastaaja 6				
Vastaaja 7				
Vastaaja 8				
Vastaaja 9				
Vastaaja 10				
Osallistutko yhdistystoimintaan Lahdessa esimerkiksi Kehitysvammaisten tukiyhdistyksen tai Me itse ry:n toimintaan?	kyllä	ei	en osaa sanoa	huomioitavaa
Vastaaja 1				
Vastaaja 2				
Vastaaja 3				
Vastaaja 4				

Vastaaja 5				
Vastaaja 6				
Vastaaja 7				
Vastaaja 8				
Vastaaja 9				
Vastaaja 10				
Osallistutko oman asuin talosi pihataalkoi- siin tai muihin vastaa- viin tapahtumiin?	kyllä	ei	en osaa sanoa	huomioitavaa
Vastaaja 1				
Vastaaja 2				
Vastaaja 3				
Vastaaja 4				
Vastaaja 5				
Vastaaja 6				
Vastaaja 7				
Vastaaja 8				
Vastaaja 9				
Vastaaja 10				
Oletko ollut mukana järjestämässä jotain tapahtumaa?	kyllä	ei	en osaa sanoa	huomioitavaa
Vastaaja 1				
Vastaaja 2				
Vastaaja 3				
Vastaaja 4				
Vastaaja 5				
Vastaaja 6				
Vastaaja 7				
Vastaaja 8				
Vastaaja 9				
Vastaaja 10				
Näet mainoksen mielen- kiintoisesta tapahtumasta, johon haluaisit mennä. Osallistutko siihen, jos se sopii aikatauluusi?	kyllä	ei	en osaa sanoa	huomioitavaa
Vastaaja 1				
Vastaaja 2				
Vastaaja 3				
Vastaaja 4				
Vastaaja 5				
Vastaaja 6				
Vastaaja 7				
Vastaaja 8				
Vastaaja 9				
Vastaaja 10				

